

Vliv výchovy rodičů na chování dítěte

Natálie Pindáková

Bakalářská práce
2016

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Institut mezioborových studií
akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Natálie Pindáková**
Osobní číslo: **H138088**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Vliv výchovy rodičů na chování dítěte**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v SR UTB ve Zlíně 7/2014, včetně příloh, případně podle dalších materiálů. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou průběžně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na vymezení rodiny a typologii rodin;
- na výchovu dítěte, její základní prvky a chyby ve výchově;
- na výchovné styly rodičů;
- na formy odměn a trestů;
- na další možnosti ovlivnění výchovy dítěte.

Cíl práce: Rozebrat hlavní aspekty výchovy dítěte v rodině se zřetelem k jejímu vlivu na jeho chování.

Součástí práce bude kvantitativně zaměřený výzkum zaměřený na zjištění vztahu výchovného stylu rodičů a chování dítěte v určitých situacích.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

MATĚJČEK, Z. 2008. Co děti nejvíc potřebují. Praha: Portál.

MATĚJČEK, Z. 2007. Co, kdy a jak ve výchově dětí. Praha: Portál.

MATĚJČEK, Z. 2007. Po dobrém, nebo po zlém?. Praha: Portál.

STOPPARD, M. 1992. Otestujte své dítě, aneb, Jak objevit a rozvíjet schopnosti svého dítěte. Martin: Neografie.

VÁGNEROVÁ, M. 2005. Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání. Praha: Karolinum.

Další literatura bude obsažena v Projektu bakalářské práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce: **Ing. Zuzana Němcová, Ph.D.**

Institut mezioborových studií

Datum zadání bakalářské práce: **4. prosince 2015**

Termín odevzdání bakalářské práce: **29. dubna 2016**

Ve Zlíně dne 4. prosince 2015

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
ředitel ústavu

Prohlašuji, že

- beru na vědomí, že odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí, že jeden výtisk bakalářské práce bude uložen v příruční knihovně Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a jeden výtisk bude uložen u vedoucího práce;
- byl/a jsem seznámen/a s tím, že na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 2 a 3 autorského zákona mohu užít své dílo – bakalářskou práci nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen přípoští-li tak licenční smlouva uzavřená mezi mnou a Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně s tím, že vyrovnání případného přiměřeného příspěvku na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše) bude rovněž předmětem této licenční smlouvy;
- beru na vědomí, že pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tedy pouze k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům;
- beru na vědomí, že pokud je výstupem bakalářské práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá. Neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji,

- že jsem na bakalářské práci pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.
- že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Brně

.....
podpis diplomanta

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se zabývá vlivem výchovy rodičů na chování dítěte. V první kapitole se zmiňuje o rodině, její typologii a funkcích. Předmětem další kapitoly je rodinná výchova a její vliv na vývoj dítěte. Třetí kapitola je totožná s metodickou částí, kde jsou uvedeny metody a strategie, popsán způsob výběru a kritéria pro výběr výzkumných vzorků. Ve čtvrté kapitole jsou uvedeny kazuistiky celkem osmi rodin, přičemž vždy byly uvedeny dvě rodiny z kategorie rodin funkčních, problémových, dysfunkčních a afunkčních.

Klíčová slova:

Rodina, typy rodiny, funkce rodiny, výchova, patologické výchovné působení

ABSTRACT

The bachelor degree thesis concerns the influence of parenting on the children's behaviour. In the first chapter the author describes the family, its typology and functions. The subject matter of the next chapter is the parenting and its influence on the child's development. The third chapter comprises the methodology and strategies used, a description of the selection procedure and criteria for the selection of research specimens. The fourth chapter presents case reports of eight families, of which the categories of functional, problem, dysfunctional and non-functional families are represented by two family each.

Key words:

Family, family types, family functions, parenting, pathological parenting

Poděkování, motto a čestné prohlášení, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická, nahraná do IS/STAG jsou totožné ve znění:

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 RODINA, JEJÍ TYPOLOGIE A FUNKCE	11
1.1 VYMEZENÍ POJMU „RODINA“	11
1.2 VÝVOJ RODINY V MINULOSTI	13
1.3 CHARAKTERISTIKA RODINY SOUČASNOSTI, TZV. KRIZE RODINY	17
1.4 TYPY RODINY	22
1.5 FUNKCE RODINY	28
2 RODINNÁ VÝCHOVA A JEJÍ VLIV NA VÝVOJ DÍTĚTE	32
2.1 VYMEZENÍ POJMU „VÝCHOVA“	32
2.2 CHOVÁNÍ ČLENŮ RODINY, ČINITELÉ JEJ OVLIVŇUJÍCÍ	33
2.3 ZÁKLADNÍ PSYCHICKÉ POTŘEBY	35
2.4 VLIV VÝCHOVY A VÝCHOVNÝCH METOD.....	37
2.5 PATOLOGICKÉ VÝCHOVNÉ PŮSOBENÍ V RODINĚ.....	39
II PRAKTICKÁ ČÁST	42
3 METODIKA PROVEDENÉHO VÝZKUMU	43
3.1 POUŽITÉ METODY A STRATEGIE.....	43
3.2 ZPŮSOB VÝBĚRU	43
3.3 KRITÉRIA PRO ZAŘAZOVÁNÍ RODIN DO KATEGORIÍ.....	44
4 VÝSLEDKY VÝZKUMU	45
4.1 KAZUISTIKY JEDNOTLIVÝCH RODIN.....	45
4.1.1 Rodiny funkční	45
4.1.2 Rodiny problémové	48
4.1.3 Rodiny dysfunkční	54
4.1.4 Rodiny afunkční	61
4.2 SHRNUÍ A DOPORUČENÍ	66
ZÁVĚR	68
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	70
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	74
SEZNAM TABULEK	75
SEZNAM PŘÍLOH	76

ÚVOD

U drtivé většiny jedinců je rodina prvním modelem společnosti, s nímž přichází do styku. Rodina se tak podílí na osobním vývoji a rozvoji, ovlivňuje jím uznávané hodnoty, zprostředkovává mu kontakt s vnějším okolím a taktéž mu poskytuje lásku a všestrannou podporu. Vzhledem k těmto skutečnostem je možno rodinu označit za nenahraditelnou instituci. Rodině (zejména pak rodičům) náleží dominantní postavení v rámci výchovného ovlivňování osobnosti, neboť představuje první výchovný činitel, který na dítě působí. Právě počáteční období života dítěte je z hlediska utváření charakteru rozhodující. Rodiče mají od přírody vrozené určité předpoklady k výchově dětí, během níž ovlivňují nejrůznější stránky vývoje potomka. Při výchově dětí rodiče využívají schopností, které bývají odlišné. Výchova v rodině je dynamickým procesem, jenž prochází několika stádii svého vývoje. Její podoba má úzkou vazbu na stupeň vývoje samotného dítěte i jeho rodičů, stejně jako na kvalitu a stádium partnerského vztahu rodičů. Výchova dítěte počíná přitom tehdy, kdy již začíná prosazovat vlastní vůli a přání.

Tato práce je zaměřena na problematiku vlivu výchovy rodičů na chování dítěte. Aktuálnost této problematiky je dána již jen tím, že výchova je procesem, který probíhá v podstatě neustále, a to jak u jedince, tak i ve společnosti jako celku. Motivace výběru tohoto tématu ze strany autorky práce je také zřejmá – sama je matkou tří dětí, takže má v tomto směru množství vlastních zkušeností, které měla zájem v této práci uplatnit, přičemž měla současně možnost se dozvědět z odborné literatury poznatky, které pak může aplikovat v praxi.

Cílem bakalářské práce je analýza hlavních aspektů výchovy dítěte v rodině se zřetelem k jejímu vlivu na jeho chování. Dílčími cíli jsou rešerše relevantní literatury a v návaznosti na ni provedení kvalitativně zaměřeného výzkumu, jehož smyslem je identifikovat případný vztah výchovného stylu rodičů a chování dítěte.

Bakalářská práce se skládá z části teoretické a praktické. V teoretické části je specifikován pojem „rodina“, dále je zde pojednáno o historickém vývoji rodiny, charakterizována současná rodina, zmíněna typologie rodin a funkce, definován pojem „výchova“, rozebráno chování členů rodiny a činitelé jej ovlivňující, analyzován vliv výchovy, výchovného působení i výchovných metod a zmíněno patologické výchovné působení. V praktické části jsou prezentovány výsledky kvalitativního výzkumného šetření, které bylo realizováno s výše uvedeným cílem. Nejprve jsou zde uvedeny metodologické otázky tohoto

výzkumného šetření, načež následují kazuistiky jednotlivých typů rodin. V návaznosti na zde provedenou analýzu jsou formulovány návrhy na zlepšení zjištěného stavu.

Při zpracování práce bylo možno využít několika různých skupin zdrojů. První skupina zdrojů byla tvořena monografiemi s relevantním zaměřením, další skupina byla představována odbornými statěmi, jejichž zaměření se vztahovalo k problematice rozebírané v této práci. Opomenout nelze ani metodologickou literaturu, která se týká kvalitativně zaměřených výzkumů.

V teoretické části práce byly použity metody analýzy, syntézy, indukce, dedukce a komparace. V empirické části bylo využito designu případové studie (kazuistiky), jež je empirickým designem, kterého smyslem je zevrubné zkoumání a porozumění jednomu či několika málo případům. Podkladem pro vypracování kazuistik bylo studium dokumentace vybraných OSPOD.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA, JEJÍ TYPOLOGIE A FUNKCE

V této kapitole je pojednáno o první pospolitosti, s níž dítě ve svém životě přijde do styku – o rodině. Nejprve je zde vymezen samotný pojem „rodina“, načež je pojednáno o vývoji rodiny v minulosti, typy rodiny a charakterizována rodina současnosti. V závěru této kapitoly jsou specifikovány funkce rodiny.

1.1 Vymezení pojmu „rodina“

K rodině je možno v první řadě uvést, že představuje na jedné straně nejstarší lidskou společenskou jednotku, na straně druhé pak vůbec první model společnosti, s nímž jedinec přichází v rámci procesu své ontogeneze do styku. Rodinu ovlivňuje kultura i tradice dané společnosti. Rodina je vůbec prvním přirozeným prostředím, do něhož člověk na počátku své existence vstupuje. Lze ji charakterizovat jakožto určitou skupinu lidí, jež sdílí společnou historii, současnou realitu a budoucí očekávání, a která je navíc vzájemně propojena transakčními vztahy. Členové rodiny bývají nezřídka (avšak nikoliv nutně) vázáni hereditou, legálními manželskými svazky, adopcí či společným uspořádáním života v rámci určitého úseku jejich životní cesty. O rodině lze uvažovat všude tam, kde mezi blízkými lidmi existují intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby, i když se např. jedná o nesezdaný pár, o náhradní rodinu apod.¹

Kraus podává následující definici rodiny: *„Rodinu současnosti je možno považovat za institucionalizovaný sociální útvar nejméně tří osob, mezi nimiž existují rodičovské, příbuzenské nebo manželské vazby. Jejím základem ve všech dosud známých společnostech je dyadický pár – muž a žena, tj. nějaká forma manželství nebo partnerství. Rodina je tedy postavena na partnerství osob opačného pohlaví, které má trvalejší ráz, a na příbuzenství. Výchozím znakem každé rodiny je existence nejméně jednoho dítěte bez zřetele na jeho věk.“*² Tento autor usiluje o komplexnější pohled na rodinu, přičemž ji pojímá coby systémový celek, jenž je s to reprodukovat své základní podmínky. Rodina je tedy podle něj dynamickým systémem reprodukujícím své základní podmínky, a to především změnou předpokladu vzniku (narození dítěte) na svůj výsledek, jenž se stává potenciálním

¹ SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, s. 22.

² KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. a kol. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001, s. 78.

východiskem vzniku dalšího, nového systému, tj. nové rodiny. Dále rodinu ve shodě s Provažníkem³ považuje rovněž za společenský subsystém, jenž zabezpečuje primárně individuální a celospolečenské zájmy a potřeby. Konečně ve shodě s Plaňavou⁴ o rodině uvažuje i jako o strukturovaném celku (systému), kterého smyslem, účelem a náplní je „... *utvářet relativně bezpečný, stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí...*“⁵

Giddens k vymezení rodiny uvádí, že je z valné části založena na svazku muže a ženy, pokrevním vztahu rodič – dítě (tento znak rodiny neplatí např. při osvojení dítěte) a v neposlední řadě i na souhrnu funkcí, jež plní ve vztahu k jednotlivci i celé společnosti. Pro rodinu je dále charakteristické, že její členové sdílejí společnou domácnost a současně plní společensky uznané a určené role. V případě, že jednu domácnost sdílejí vedle rodičů a jejich potomků také jiní příbuzní (např. prarodiče, sourozenci se svými partnery aj.), pak bývá hovořeno o tzv. rozšířené rodině. Rodina označovaná jako nukleární je tvořena toliko rodiči s jejich dětmi. V západním světě je rozšířena monogamická párová rodina, tj. taková rodina, v níž má jeden muž či žena jednoho partnera.⁶

Podle Havlíka představuje rodina nejdůležitější společenskou skupinu a instituci, jež je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou. Zmíněný autor rodinu dále charakterizuje prostřednictvím jejích hlavních funkcí, k nimž náleží reprodukce lidského druhu, výchova (respektive socializace) potomstva, a v neposlední řadě i přenos kulturních vzorců a zachování kontinuity kulturního vývoje.⁷

Matoušek uvádí následující vymezení pojmu „rodina“: „*Rodina je místo, kde se prostřednictvím osob odehrává zapouštění kořenů do věcí, to znamená, že se zde uspokojují vitální potřeby. Dítě zde dostává mateřskou lásku, pocit bezpečí, buduje své první vztahy. Rodina nevychovává dítě pro sebe, ani pro ně samé, nýbrž pro druhé.*“⁸ Tentýž autor k modelu rodiny, která je tvořena rodiči, jejich dětmi, eventuálně prarodiči, uvádí, že tento model vykazuje neobyčejnou stabilitu ve veškerých epochách vývoje lidstva a ve všech

³ Srovnej PROVAŽNÍK, D. *Aktuálne problémy sociológie rodiny*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1989, s. 52 až 54.

⁴ Viz PLAŇAVA, I. *Jak se (ne)rozvádět*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1994, s. 8.

⁵ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. a kol. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001, s. 78.

⁶ GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 156.

⁷ HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, s. 67.

⁸ MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, s. 255.

stávajících známých společnostech. O významu rodiny pak svědčí to, že neexistuje žádný typ společnosti, který by se o ni neopíral jako o svůj základní článek.⁹

Z toho, co bylo doposud o rodině řečeno, je možno shrnout, že rodina lze charakterizovat coby určitou malou, primární, neformální, společenskou (sociální) skupinu, jež je obvykle založena na svazku muže a ženy, jakož i na pokrevním vztahu rodičů a dětí (či na vztahu, jež jej nahrazuje), na společné domácnosti a v neposlední řadě i na souhrnu funkcí, jimiž je existence společenství rodiny podmíněna. Členové rodiny plní společensky určené a uznávané role, jež plynou ze soužití. Z hlediska dítěte je důležité, aby mu rodina poskytovala zázemí a pocity lásky, přátelství, bezpečí. Totéž by ostatně měla poskytovat i všem ostatním svým členům. Aby tomu tak bylo, je zapotřebí, aby byla rodina místem, kde panují důvěrné vztahy mezi nejbližšími lidmi. Právě tato blízkost má velký význam z hlediska počátečního výchovného působení na dítě, pro utváření jeho osobnosti a jeho celkové formování, a v neposlední řadě i pro přejímání tradic rodiny a jejího celkového hodnotového žebříčku.

Základní požadavek na parametry rodiny v tomto směru formuloval Matějček následovně: *„Proto stejně jako na začátku společného života s dítětem platí požadavek, aby rodiče hleděli (a to cílevědomě, záměrně, rozhodně) vytvářet a udržovat své vzájemné vztahy tak, aby byly pevné, nosné, trvalé. Aby vskutku vzniklo rodinné společenství, které s každým novým vývojovým pokrokem dítěte bude hlubší a bohatší. Aby rodina byla společným tvůrčím dílem obou rodičů!“*¹⁰

1.2 Vývoj rodiny v minulosti

Nynější uspořádání rodiny může přijít na první pohled samozřejmé a jediné možné. K tomuto zdání je však nutno uvést, že rodina prošla v průběhu historického vývoje různými proměnami, k nimž docházelo na pozadí vývoje celé společnosti. V návaznosti na výraznou individualizaci společnosti je logicky i podobný náhled na fungování rodiny. Demonstrovat to lze na pojetí rodiny v období před průmyslovou revolucí. V tomto období byla za rodinu považována spíše „domácnost“ (dům, hospodářství), přičemž vedle pokrevních příbuzných

⁹ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 9.

¹⁰ MATĚJČEK, Z. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa: základní duševní potřeby dítěte: dítě a lidský svět*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2005, s. 89.

členů rodiny zahrnovala rovněž i podruhy, čeled' a další osoby v domě. Bylo tomu tak z toho důvodu, neboť rodina v tradičním pojetí (tradiční rodina) sloužila především jakožto ekonomická jednotka. Ještě poměrně nedávno – na počátku 20. století – byli potomci vnímáni jako dědici a pokračovatelé rodinné tradice. Současně s tím byla svoboda rozhodování dítěte silně omezena. Na jedné straně se pojmu „rodina“ používalo k označení skupiny lidí společně hospodařících a bydlících pod jednou střechou a podléhajících hromadné autoritě „hlavy rodiny“, tj. k označení toho, co je v současnosti spíše označováno jako „domácnost“. Současně s tím ve společenském vědomí vládnoucích tříd platilo druhé, stejně staré pojetí, které rodinu nevymezovalo skrze společnou domestikaci, nýbrž rodinu chápalo ve významu dnešního rodu, čili jako systém širokého pokrevního příbuzenství.¹¹

V čl. II preambule dnes již neúčinného zákona č. 94/1963 Sb., o rodině bylo konstatováno, že „*Rodina založená manželstvím je základním článkem naší společnosti.*“ Obdobný význam rodině přisuzuje převážná část států Evropy. V čl. 16 odst. 3 Všeobecné deklarace lidských práv je zakotveno, že „*Rodina je přirozenou a základní jednotkou společnosti a má nárok na ochranu ze strany společnosti a státu.*“ S prohlášením rodiny (lat. *familia*) coby základu společnosti je možno se vůbec poprvé setkat v římském zákoníku, tzv. Dvanácti deskách (lat. *Lex* nebo *Leges duodecim tabularum*), který vznikl přibližně kolem roku 450 př. n. l.¹² Pojmu rodina tak bývá používáno již od starověku, avšak je třeba mít na zřeteli, že tento pojem měl odlišný obsah, jenž se odvíjel od času a místa.

V novodobé historii byly impulsem ke změně dosavadního pojetí rodiny tendence, které se začaly projevovat na přelomu 19. a 20. století, kdy začaly v průmyslu pracovat ženy a někde dokonce i děti. V důsledku této změny muž pozbyl pozici hlavního živitele rodiny, což zároveň vedlo k poklesu jeho prestiže v rodině. Tak bylo výrazně narušeno tradiční pojetí rolí v rodině. V období o 2. světové válce docházelo k nárůstu sňatečnosti a zároveň s ní i k tzv. baby boomu. Druhá zmíněná tendence je často interpretována reakce obyvatelů Evropy na válečná utrpení, která museli přestát. Nastíněný trend však byl poměrně záhy nahrazován pozvolným prosazováním individuálních zájmů nad zájmy rodinnými. Doslova revoluci v oblasti rodinného života zapříčinil v 60. a 70. letech minulého století vynález

¹¹ MOŽNÝ, I. *Moderní rodina: (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990.

¹² KINCL, J., URFUS, V. *Římské právo: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty právnických fakult.* 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, s. 32 a 33.

a všeobecné rozšíření spolehlivé ženské antikoncepce. Díky tomuto vynálezu se ženy mohly daleko snáze rozhodovat, zda budou mít dítě či nikoliv. Takovou rozhodovací pravomoc do té doby ženy neměly.¹³ Je jen logické, že ruku v ruce s procesem demokratizace uvnitř rodiny docházelo nutně ke ztrátě dosavadního výsadního mocenského postavení muže v rodině. Role v rodině tak postupně začaly prolínat a „*univerzalita pronikla i do vnitřního světa rodiny – muži se začali podílet na péči o děti a domácnost, ženy zase na ekonomickém zajištění rodiny.*“¹⁴

Pro křesťanskou společnost bylo velmi dlouho charakteristické, že rodině náleží monopol na tzv. legitimní sex. Tento monopol však rodina postupně pozbyla a předmanželský sex se prosadil jako všeobecně legitimní. Od počátku 70. let 20. století, kdy výrazně vzrostl počet nemanželských dětí, ztratila rodina rovněž i dosavadní monopol na legitimaci plazení dětí. Manželství bylo v křesťanství chápáno coby celoživotní svazek, který nebylo možno zrušit. „*Trvalost rodiny byla garantována transcendentním imperativem: Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj.*“¹⁵ Takové chápání manželství pozvolna ustoupilo chápání manželství jakožto právní smlouvy, jež je vypověditelná kteroukoliv z obou smluvních stran. Transcendentní garanci svazku tak nahradila láska (v řadě případů rychle pomíjející), která je založena na vzájemné sexuální přitažlivosti. Dochází k postupnému zvyšování počtu rozvodů i opakovaných manželských svazků.¹⁶

Rodina u nás v posledních dekadách prošla poměrně zajímavými proměnami. Období po 2. světové válce se v oblasti rodinného chování, obdobně jako v jiných evropských zemích, neslo ve znamení sňatkového boomu provázeného baby boomem. Právě oblast rodinného chování vnímali lidé v tehdejší Československu s ohledem na politické a ekonomické poměry jako hlavní oblast seberealizace. Na častém výskytu rozvodů se podepisovaly především takové skutečnosti, jakými byly liberální rozvodová legislativa, absence dostatečné sexuální osvěty, nízký věk parterů v době uzavření sňatu, jenž byl v řadě případů důsledkem těhotenství partnerky apod.¹⁷

¹³ MOŽNÝ, I. *Moderní rodina: (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990.

¹⁴ Tamtéž, s. 103.

¹⁵ Tamtéž, s. 20.

¹⁶ MOŽNÝ, I. *Moderní rodina: (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, s. 20.

¹⁷ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, s. 79.

Po řadu staletí neměnný a zejména jediný možný model rodiny se počal tento model měnit, a to v důsledku změn, jež ve společnosti nastaly ve spojitosti s průmyslovou revolucí a vznikem moderního centralistického státu. Tyto procesy zevrubně analyzuje Keller, jenž hlavního viníka rozpadu tradiční rodiny (a zároveň i krize rodiny moderní) spatřuje v centralistickém státu, jehož ingerence do kompetencí rodiny vedly k její pozvolné destrukci. Nastává tak paradoxní situace, kdy stát sice na jedné straně tvrdí, že rodina je jeho základem, avšak zároveň na druhé straně nastoluje ve všech směrech podmínky velmi výrazně usnadňující a dokonce nepřímo podporující rozpad rodin. Tento proces Keller označuje pojmem „vyvlastnění domácnosti“ a jeho podstata tkví v přenosu důležitých funkcí rodiny (tj. funkce ekonomické a sociální) na stát. Rodina přestala být v mocenské rovině základní organizační jednotkou a její místo zaujal jednotlivec. V důsledku naznačených změn se základním a nejdůležitějším prvkem rodiny stalo manželství.¹⁸

Do té doby sehrával vztah muž – žena pouze malou funkční roli. Role tohoto vztahu spočívala zejména v zajištění rození a výchovy dětí a z pohledu ženy o zaručení takového jejího místa, jež by jí v první řadě a výlučně umožňovalo její úlohu matky. V současnosti nejsou manželství uzavírána kvůli plození, nýbrž na základě touhy jít společně životem. Je tak zřejmé, že v manželství současnosti dominují hodnoty citové a vztahové.¹⁹ Zajímavé je sledovat reakci moderní rodiny na nastíněné společenské změny. Je totiž patrné, že za situace, kdy společenský status stojí v porovnání se statusem rodinným daleko výše a kdy je současně ideálem nezávislý a tolerantní jedinec, nemá šanci tradiční systém rolí v rodině obstát, přičemž nové role v rodině se prozatím příliš nedaří definovat. Vzhledem k uvedenému se jeví jako vhodné pro rodinu současnosti použít její minimalistické vymezení. Ve shodě s ním je možno rodinu vymezit jako společenství osob, které jsou spojeny manželstvím nebo pokrevním příbuzenstvím. Je rozlišována tzv. malá rodina, za kterou je považována rodina tvořená manželským párem a jeho dětmi, a velká rodina (velkorodina) jako minimálně třígenerační společenství lineárních potomků.²⁰

Rovněž ve veřejném prostoru byl nastartován proces, jehož projevem je postupné stírání rozdílů mezi příslušníky obou pohlaví. Předpokladem fungování moderní průmyslové

¹⁸ KELLER, J. *Nedomyšlená Společnost*. 2. vyd. Brno: Doplněk, 1995.

¹⁹ LOCHT de, P. Křesťanská rodina dnes. In: *Teologické texty*, 1990, roč. I, č. 5, s. 168. ISSN 0862-6944.

²⁰ BARTÁK, J. a kol. *Encyklopedický slovník*. 1. vyd. Praha: Encyklopedický dům, 1993.

společnosti je přesvědčení, že muži i ženy mohou vykonávat tutéž práci a že mají stejné potřeby. Uvedená premisa vedla k zásadní změně v chápání tehdejšího světa. Možný tuto změnu charakterizuje následujícími slovy: „*Většina sociálních rolí se stala pohlavně univerzální.*“²¹ Tím se prostory v minulosti uzavřené příslušníkům opačného pohlaví otevřely mužům i ženám.

1.3 Charakteristika rodiny současnosti, tzv. krize rodiny

Nejen v odborných pojednáních je možno se v souvislosti s rodinou současnosti setkat s pojmem „krize rodiny“. K tomuto pojmu je však zapotřebí uvést, že v odborné veřejnosti nepanuje shoda v tom, jedná-li se v případě rodiny dneška skutečně o projevy krize nebo toliko o nezbytnou vývojovou institucionální proměnu. Analýza této problematiky na úrovni zmapování projevů a možných příčin této situace v rodině je předmětem této kapitoly.

V souvislosti s charakteristikou rodiny u nás v současnosti je třeba mít na zřeteli, kterým směrem se ubírá nikoliv jen rodina, nýbrž celá společnost, stejně jako preferované priority. V tomto ohledu si nelze nepovšimnout zaměřenosti na vlastní osobu, jakéhosi „egocentrismu“ v nadnesené podobě coby základního znaku dnešní rodiny. Dříve rozšířený jev označovaný jako „dítěcentrismus“ v současnosti ustupuje a v centru pozornosti rodiny stojí jednotlivec, jeho zájmy, osobní prosperita, pocit vlastního štěstí a hledání smyslu vlastního života. Mezi další znaky náleží rovněž soužití mimo úředně stvrzený sňatek ve formě nejrůznějších alternativ partnerského soužití. Tento znak má souvislost na jedné straně se všeobecně nízkým očekáváním stability (trvalosti) partnerských svazků, na straně druhé pak se snahou o zachování osobní svobody. V důsledku konzumnosti a převaze spotřebitelské činnosti nad výrobní přebrala část činností dříve zajišťovaných rodinou společnost. Rovněž v oblasti výchovy lze pozorovat poměrně výraznou snahu o přesunutí a realizaci výchovné funkce rodiny na nejrůznější instituce a média.²²

Podle Vykopalové tkví největší problémy současné rodiny v takových skutečnostech, jakými jsou poklesu natality, stárnutí populace, zvyšování věkové hranice uzavírání manželství, snižování počtu uzavřených sňatků, vyšší frekvence volby jiných typů

²¹ MOŽNÝ, I. *Moderní rodina: (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, s. 103.

²² VÝROST, J., SLAMĚNÍK, J. (eds.) a kol. *Aplikovaná sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998, s. 305.

partnerského soužití, odsouvání založení rodiny do vyššího věku, nárůst počtu dětí narozených mimo manželství a v neustálý nárůst počtu neúplných rodin.²³ Z dalších charakteristických znaků současné rodiny je podle Možného její zmenšování. Projevem tohoto znaku je neustálý pokles počtu dětí v rodině až na hranici tzv. záchovné plodnosti. Uvedený jev má za následek, že v následujících generacích nedochází k obnově aspoň stejného počtu budoucích matek.²⁴ Masáková vedle již uvedených problémů poukazuje na déletrvající závislosti dospělých potomků na svých rodičích, s čímž souvisí z jejich strany odkládání založení vlastní domácnosti a rodiny.²⁵

Kraus v souvislosti s krizovými znaky současné rodiny poukazuje na několik stěžejních procesů, jež současnou rodinu charakterizují. Prvním z těchto znaků je demokratizace uvnitř rodiny, v jejímž důsledku dochází k vyrovnávání práv a povinností příslušníků obou pohlaví. Tento trend má souvislost se změnou autorit – rodiče jsou z pohledu dítěte rovnocennými partnery v jeho výchově. Dalším znakem je izolovanost rodiny. Tento znak se přitom projevuje uzavřeností rodiny od okolní společnosti, anonymitou vztahů nebo oddělování života odlišných generací. Kraus mezi těmito znaky zmiňuje i dezintegraci rodiny jako důsledek hektického způsobu života a snahy o upřednostnění vlastních zájmů nad zájmy společnými. Se zrychlujícím se životním stylem bezprostředně souvisí i omezení kontaktů členů rodiny, kdy se jednotliví členové rodiny doma nezdíka pouze míjejí. Díky masovému rozšíření moderních komunikačních technologií jsou do značné míry ovlivňovány běžné společné chvíle v rodině. Ty jsou zejména kvůli internetu a sociálním sítím výrazně omezeny.²⁶

Vysoká pracovní vyčerpání rodičů vede podle Krause k celkovému přetížení rodiny, které má komplexní vliv na její fungování. Velmi častým jevem je v současných rodinách nedostatečné množství času, který mohou rodiče běžným způsobem trávit s rodinou. Tento nedostatek pak dětem často „kompenzují“ tím, že je zahrnují různými materiálními dary. Nadměrná materiální kompenzace může u dětí způsobovat změny hodnotových žebříčků, stejně jako může ovlivňovat některé jejich charakterové vlastnosti. Přetížení rodiny má

²³ VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 23.

²⁴ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 237.

²⁵ MASÁKOVÁ, V. Podoba současných rodin. In BOKOVÁ, L. a kol. *Rodiče, děti a jejich problémy: sborník studií*. 1. vyd. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011, s. 28.

²⁶ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, s. 83 až 85.

souvislost rovněž s dvoukariérovým způsobem života. Část žen preferuje jiné priority, zejména staví do popředí svého zájmu budování kariéry na úkor rodiny. Popsaná situace má vztah k emancipaci žen. Je ovšem zřejmé, že v současnosti není možno očekávat, že většina žen bude v domácnosti, nýbrž naopak lze pozorovat, jak ženy ve stále větší míře využívají svůj potenciál také v profesní oblasti. Ženy by však neměly opomíjet své ženské poslání, což vyžaduje, aby našly vhodný kompromis mezi rolemi ženy-matky a ženy pracující. V posledních letech se negativně do rodinného života promítá taktéž vysoká socioekonomická diferencovanost, v jejímž důsledku dochází k prohlubování rozdílů mezi jednotlivými rodinami. Narůstá počet sociálně slabých rodin, zvyšuje se nezaměstnanost i zadluženost domácností.²⁷

Dosud nebyl zmíněn jeden z velkých problémů dnešního manželství, potažmo celých rodin, jímž je narůstající počet rozvedených manželství. Z údajů Českého statistického úřadu vyplývá, že „V roce 2013 soudy ČR rozvedly 27 895 manželství, o 1,5 tisíce více než v roce 2012, ve srovnání s lety 2001-2008 však o 3-5 tisíc méně. Absolutní počet rozvodů tak reflektuje zejména dlouhodobý vývoj snižujícího se počtu sňatků, zatímco intenzita rozvodovosti se příliš nemění, zůstává vysoká. Od roku 2001 se pohybuje na úrovni 45-50 % manželství končících rozvodem.“²⁸ Rozvody vedou nepochybně k nestabilitě rodiny. Problémy, jež jsou s náročností rozvodové situace spjaty, mají vliv na celou rodinu. Nejvíce však působí na psychiku dětí, jež si v některých případech odnášejí následky této situace i do budoucího života. Často zde platí to, co zmiňuje Bidduph: „*Stresovaní rodiče bezděčně předávají svým potomkům toto poselství, které pak jako určité rodinné prokletí stále přechází z generace na generaci. Říká se tomu prorocství, které se samo vyplní, protože když se opakuje dost často, stává se skutečností. Děti jsou neobyčejně vnímavé a jsou schopny s námi kupodivu i v těchto případech skvěle spolupracovat: obvykle budou žít podle našich očekávání!*“²⁹

V souvislosti s tématem této práce nelze při vkladu k současné rodině opomenout ani problematiku výchovy v rodině. V této oblasti je možno za největší problém považovat zvláště rozdílné názory na výchovu dětí, rozdílná očekávání od dětí a jejich hodnocení.

²⁷ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, s. 83 až 85.

²⁸ Rozvodovost [online]. Praha: Český statistický úřad, 26. ledna 2015. [cit. 2015-11-09]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/rozvodovost>.

²⁹ BIDDULPH, S. *Proč jsou šťastné děti šťastné*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000, s. 12.

Vzájemné diskrepance mezi rodiči stojí mnohdy za konflikty mezi nimi, které se negativně promítají v psychice jejich dětí. Biddulph k výchově dětí dává následující doporučení: „*Agresivní rodiče útočí, ať už slovy nebo činy, aby své děti ponížili. Pasivní rodiče dětem dovolí, aby "po nich šlapaly", a teprve, když pohár přeteče, získávají nad nimi znovu kontrolu. Asertivní rodiče jsou úplně jiní. (...) Agresivní a pasivní výchova nefunguje dobře. (...) Asertivní rodiče jsou ve výchově jednoznační, pevní a rozhodní a ve svém nitru jsou jistí a uvolnění. Jejich děti vědí, že to, co máma nebo táta říkají, platí, ale zároveň mají jistotu, že je rodiče nebudou ponižovat nebo pokořovat.*“³⁰ Matějček toto doporučení formuloval stručněji, avšak přesto výstižně: „*Povzbuzovat, ale nevnucovat! Výchova táhne, ale nestrká - láká, ale nevyhrožuje!*“³¹ Vyjádřeno jinými slovy, rodiče by měli ve výchově hledat onu zlatou střední cestu. Toho lze docílit prostřednictvím dvou kroků. „*Prvním krokem je sladění rodičovských výchovných metod. (...) Druhý krok spočívá v tom, že se rodiče vzájemně podporují, aby se dítě naučilo vnímat rodičovskou jednotu.*“³²

V souvislosti s tématem této práce jsou pro charakteristiku rodiny relevantní taktéž negativní rodinné situace, které mají na vývoj dítěte rovněž značný vliv. V Novákově stati je možno se seznámit s výsledky výzkumu vlivu negativních rodinných situací na žáky základních škol, jenž byl uskutečněn 90. letech 20. století. Každá jednotlivá negativní situace byla ohodnocena určitým počtem bodů, přičemž platí, že čím vyšší počet bodů, tím více daná situace ovlivňuje (samozřejmě v negativním směru) vývoj dítěte. Negativní situace pak byly podle svého skóre sestaveny do přehledu, který v názorné podobě přináší tabulka 1.

³⁰ BIDDULPH, S. *Proč jsou šťastné děti šťastné*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000, s. 71.

³¹ MATĚJČEK, Z. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa: základní duševní potřeby dítěte: dítě a lidský svět*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2005, s. 103.

³² PREKOP, J. *Jak být dobrým rodičem: krůpěje výchovných moudrostí*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2001, s. 15.

Tabulka 1 Negativní rodinné situace ovlivňující vývoj dítěte³³

Úmrtí rodiče	100 bodů
Rozvod rodičů	73 bodů
Rozchod rodičů	65 bodů
Časté služební cesty rodiče	65 bodů
Vlastní nemoc či zranění	53 bodů
Nový sňatek rodiče	50 bodů
Rodič propuštěn ze zaměstnání	47 bodů
Usmíření rodičů	45 bodů
Nástup matky do zaměstnání	45 bodů
Změna zdravotního stavu člena rodiny	44 bodů
Těhotenství matky	39 bodů

Na tutéž úroveň náleží i takové situace, jako jsou potíže ve škole, narození sourozence, nový učitel, třída, změna finančního stavu rodiny.

Nová, neobvyklá činnost	36 bodů
Změna četnosti setkávání se sourozenci	35 bodů
Obavy z násilí ve škole	31 bodů
Krádež osobní věci	30 bodů
Změna úkolů v domácnosti, starší sourozenec odchází z domu, starosti se staršími rodiči, nedokonalé výkony, na nichž dítěti záleží	29 bodů
Přestěhování	26 bodů
Získání nebo ztráta zvířete	25 bodů
Změna osobních návyků, neshody s učitelem	24 bodů
Sťahování, obdobně i příchod do nové školy	20 bodů

³³ NOVÁK, T. Rozvod a smrt rodiče - lze porovnat míru stresu? *Právo a rodina*. 2008, č. 3, s. 15.

Skóre od 19 do 16 bodů bylo uděleno takovým činnostem, jakými jsou změna hracích návyků, prázdniny s rodinou, změna přítele, pobyt na letním táboře, změna spacích a stravovacích návyků apod. Méně než 15 bodů pak bylo z činností připsáno např. změně v četnosti sledování televize, narozeninové oslavě nebo potrestání za lež.

Novák poukazuje zároveň na to, že míra odolnosti vůči stresu je individuální. „Míra odolnosti proti stresu je u každého dítěte alespoň v nuancích jiná. Pokud je dítě během roku vystaveno méně než 150 stresovým bodům, nemusí to hrát roli. 150-300 bodů za rok je již velká míra stresu, alespoň přechodné poruchy lze za této konstelace očekávat. Nad 300 "stresových" bodů naznačuje, že intenzivní poruchy jsou dosti pravděpodobné.“³⁴

Z dosud uváděných charakteristik současnosti je možno dovést některé stěžejní a zásadní znaky nynější postmoderní rodiny. K dominantním a velmi výrazným znakům náleží vedle již zmiňovaného individualismu zejména rozvolnění výchovy společně s absencí dostatku času tráveného jednotlivými rodinnými příslušníky s celou rodinou. V této souvislosti je třeba uvést, že stávající stav rodinného života je v převážné míře důsledkem stavu společnosti jako celku. U současné uspěchané společnosti, jež je orientována materiálně a konzumně, je možno průběžně vnímat odklon od přírody a sílící touhu po moci vlastnění a rozmnožování hmotných statků, jakož i po zlepšování vlastního postavení ve společenském žebříčku. Díky tomu je zcela opomíjena základní vlastnost člověka – lidskost, čili jakási emocionalita a citovost. Schweitzer tento fakt glosuje následujícími slovy: „*Jak postupně narůstá moc člověka, tím více se stává ubožejším... Musíme zalomcovat svým svědomím, že se stáváme všichni tím více ne-lidskými, čím více rosteme v nad-lidi.*“³⁵ Ve světle tohoto výroku výrazně vystupuje skutečnost, že převážná část teoretiků zaměřených na problematiku rodiny se omezuje toliko na biologické, psychické a socializační potřeby dítěte a na jejich uspokojování v rámci současné rodiny, přičemž ale opomíjejí explicitní zdůraznění duchovního rozvoje.

1.4 Typy rodiny

Pro dělení rodin je možno využít různých klasifikačních kritérií, která zohledňují různé aspekty existence a fungování rodiny. Proto se lze v odborné literatuře setkat s celou řadou

³⁴ NOVÁK, T. Rozvod a smrt rodiče - lze porovnat míru stresu? *Právo a rodina*. 2008, č. 3, s. 16.

³⁵ SCHWEITZER, A. In: FROMM, E. *Mít nebo být?*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1992, s. 10.

taxonomií rodiny. Níže budou uvedeny některé z nich, přičemž jejich výběr byl motivován mimo jiné i problematikou řešenou v této práci.

Za základní taxonomii rodiny je možno považovat níže uvedenou:³⁶

- rodina základní (nebo také primární, jádrová či nukleární) – sestává z pohromadě žijících otce, matky a dětí a vyznačuje se neformálními vztahy;
- rodina rozšířená (nebo též sekundární či široká) – kromě příslušníků základní rodiny zahrnuje i další příbuzné (prarodiče, strýce, tety, bratrance a sestřenice aj.), přičemž se vyznačuje formálními vztahy v rámci rozvětveného příbuzenstva;
- rodina orientační – jedná se o rodinu, do níž se jedinec narodil a v níž vyrůstá jako dítě;
- rodina prokreační (nebo též „rozmnožující“) – jde o novou rodinu, která vznikla novým manželstvím;

Z hlediska úplnosti je možno rozlišovat rodiny:

- Rodina úplná – jedná se o rodinu, v níž společně s dítětem žijí otec i matka.
- Rodina neúplná – jde o rodinu, v níž chybí alespoň jeden z rodičů. Z valné části se jedná o rodiny matek s dětmi (děti jsou do péče otců svěřovány v méně než pěti procentech případů), které je možno rozdělit do tří různých skupin:³⁷
 - Osamělé matky – vdovy s dětmi – v jejich případě jsou postoje veřejnosti vůči nim shovívavé, tolerantní a spíše litující, poněvadž osamělé matky, jimž zemřel manžel, nenesou na tomto svém postavení vinu.
 - Osamělé matky s dětmi z rozpadlého vztahu – jedná se o matky, jimž se rozpadl vztah v důsledku rozvodu manželství nebo rozchodu nesezdaných partnerů. Postoje vůči této skupině je možno označit jako ambivalentní. Část veřejnosti moralizuje a tyto ženy viní z toho, že neudržely manželství (byť neuspokojivé) tzv. kvůli dětem. Další část veřejnosti zastává zase názor, že ukončení konfliktního a neuspokojivého vztahu a upřednostnění života s dětmi v neúplné rodině, leč v relativním klidu je ve prospěch dětí. Vlivem

³⁶ Viz např. MÁCHOVÁ, J. *Duševní hygiena rodinného života*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1974, s. 16.

³⁷ GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J. *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2003.

prolínání takových i jiných názorů vzniká obecný obraz, že takové rodičovství sice není optimální, ovšem v dnešní společnosti často nezbytné.

- Osamělé matky, jež jsou záměrně svobodné, a dítě si pořídily s mužem, s nímž nikdy nepočítaly pro trvalý vztah – do této skupiny spadají taktéž velmi mladé svobodné matky, jakož i nevdané matky s adoptovaným dítětem, popřípadě s dítětem v pěstounské péči. Náleží sem také matky, které podstoupily umělé oplodnění, a staly se tak matkami díky asistované reprodukci. K postojům veřejnosti k této stále početnější skupině matek je možno uvést, že dříve rozšířené negativní konotace termínu „svobodná matka“ ustupují dnes do pozadí.

U Heluse je možno se setkat s kategorizací rodin v závislosti na jejich funkčnosti. Zmíněný autor tak rodiny dělí následujícím způsobem:³⁸

- Funkční rodiny s přechodnými problémy – takových rodin je většina a jsou charakteristické tím, že jsou schopny vždy vyřešit vyskytnuvší se problémy a dále se pozitivně rozvíjet. Problémy, které se v nich vyskytují, mají svůj původ v nejrůznějších vlastnostech jejich členů, ve vnějších okolnostech či v osobních selháních. Členové těchto rodin si však ohrožení funkce rodiny uvědomují a obvykle je díky obětavému úsilí dají do pořádku, tzn. že si dokáží své problémy řešit sami.
- Problémové rodiny – v případě těchto rodin už nejde o to, že se v nich vyskytují problémy, nýbrž o to, že je u nich zproblematizováno plnění jejich funkcí. Členové problémových rodin čelí krizi, stejně jako hrozbě rozpadu. Řešením je v jejich případě často rozchod a hledání způsobu, jak uspořádat záležitosti tak, aby jim netrpěly děti.
- Rodiny dysfunkční – tyto rodiny se vyznačují dlouhodobým vážným narušením jejich funkcí. Situace v těchto rodinách je natolik špatná, že děti v nich jsou vážně ohroženy. K takovým rodinám patří často ty, které jsou zatíženy alkoholismem, vleklou krizí s přetrvávajícími důsledky, dále rodiny s podprůměrným příjmem, obývajících nevyhovující prostory, které nejsou s to si vytvořit perspektivu k řešení.

³⁸ HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, s. 148.

V těchto rodinách vede rozchod rodičů k traumatickým a po dlouhou dobu působícím následkům.

- Rodiny nefunkční – takto jsou označovány rodiny, které nejen že vůči dětem neplní svůj účel, ale tyto vysloveně ohrožují. O nefunkčních rodinách bývá na místě uvažovat tam, kde nezájem rodičů o dítě přerůstá v nenávistný postoj vůči němu. V uvedeném případě je nezbytné urgentně hledat řešení mimo takovou rodinu. Obvykle je k takovému řešení přistupováno na základě rozhodnutí soudu o zbavení rodičovských práv, načež je dítě umístěno v dětském domově. Nefunkčních rodin je u nás evidováno necelé 1 %.

Z hlediska sociální práce s rodinou i pro účely prováděného výzkumu je možno rovněž rozdělit rodiny podle kritéria funkčnosti. Takto lze diferencovat mezi rodinami funkčními, problémovými, dysfunkčními a afunkčními. Jednotlivé tyto typy rodin budou následně blíže charakterizovány.

Za funkční rodinu je možno považovat takovou rodinu, která je plně fungující, což znamená, že u ní nejsou narušeny žádné její základní funkce. Funkční rodina je tedy schopna plnit jak funkci biologicko-reprodukční, tak i funkce ekonomicko-zabezpečovací, socializačně-výchovnou a emocionální. Vzhledem k této skutečnosti proto taková rodina zajišťuje řádný vývoj a výchovu dítěte. V souvislosti s funkční rodinou je zapotřebí uvést příklady vybraných vhodných výchovných stylů, které je v ní možno uplatňovat. K takovým např. náleží podpora sebevědomí dítěte, poskytování vhodného vzoru ze strany rodičů i rodinného prostředí, stejně jako vzor výchovy pro další generace. Z hlediska dalšího vývoje dítěte má význam, aby mu byl ze strany rodičů věnován dostatek času, aby rodiče projevovali zájem o jeho názory, koníčky, školní prospěch, jeho kamarády a v neposlední řadě i o dítě samotné. Ve funkční rodině by nemělo být místo pro podceňování nebo zesměšňování dítěte ze strany rodičů. Dítě by naopak mělo v rodině pociťovat bezpečí, lásku, ochranu a oporu. Funkční rodina by taktéž měla dítěti poskytovat vzor správného mužského či ženského chování, vhodných životních hodnot a výchovných stylů, které bude uplatňovat ve svém dalším životě. Je totiž třeba si uvědomit, že dítěti vychovávanému v harmonickém a láskyplném rodinném prostředí, slouží toto prostředí a výchovné působení coby vzor v době, kdy zakládá svoji vlastní (prokreční) rodinu.

Kohoutek charakterizuje problémovou rodinu jako rodinu, ve které se „... vyskytují určité závady a poruchy základních rodinných funkcí, avšak ještě vážně nenarušují rodinný systém

*a zdravý vývoj dětí a rozvoj jejich psychiky a osobnosti.*³⁹ Z této charakteristiky je zřejmé, že v této rodině ve vztahu k dětem ponejvíce existují problémy v jejich základním zaopatření. V problémových rodinách je možno pozorovat výskyt určitých poruch základních funkcí rodiny, jež však nejsou takového rázu, aby narušovaly či ohrožovaly vývoj a výchovu dětí. Jinými slovy řečeno, existuje zde sice nějaký problém, který má dopady na dítě, avšak jedná se o problém řešitelný. Při řešení tohoto problému má velký význam sociální práce s rodinou, její vedení, poskytování poradenství, navazování spolupráce s pediatrií aj.

Za dysfunkční lze označit rodinu „... *neplníci řádně a náležitě některé své základní funkce (např. biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomickou nebo pedagogicko-psychologickou).*“⁴⁰ Pro dysfunkční rodinu jsou příznačné nejružnější závažné problémy a poruchy některých, popřípadě i převážné části základních rodinných funkcí. Nijak proto nepřekvapí, že „výchova a péče“ o dítě v takové rodině je rizikem pro jeho zdravý vývoj a výchovu. Vzhledem k charakteru problémů v takové rodině (typicky se může jednat o rodiny alkoholiků, osob zneužívajících omamné či psychotropní látky apod.), není taková rodina s to v ní vyskytující se problémy zvládnout a řešit je. Problémy v dysfunkční rodině se vedle své závažnosti navíc opakují, a proto je lze odstranit jen velmi těžko. Situace si tedy vyžaduje pravidelnou a soustavnou sociální práci a pomoc. Výchova dětí je proto podřízena stanovenému soudnímu dohledu. Někdy je dokonce nezbytné dítě z takového rodinného prostředí odebrat a řešit výchovu a péči o něj mimo rodinu.

Afunkční rodina je „... *rodina neplníci žádnou ze svých základních funkcí a ohrožující výživu, zdraví a dokonce někdy i život dětí...*“⁴¹ Tento typ rodin zpravidla plní toliko nejzákladnější funkci biologicko-reprodukční, avšak v důsledku nedostatečného plnění anebo úplné absence dalších důležitých funkcí v nich dochází k ohrožení vývoje, výchovy a v krajním případě i života dětí. Již jen z uvedeného je zřejmé, že za popsaného stavu je

³⁹ KOHOUTEK, R. *Pojem problémová rodina* [online]. ABZ Slovník cizích slov, © 2005-2015. [cit. 2015-11-13]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/problemova-rodina>.

⁴⁰ KOHOUTEK, R. *Pojem dysfunkční rodina* [online]. ABZ Slovník cizích slov, © 2005-2015. [cit. 2015-11-13]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/dysfunkcni-rodina>.

⁴¹ KOHOUTEK, R. *Pojem afunkční rodina* [online]. ABZ Slovník cizích slov, © 2005-2015. [cit. 2015-11-13]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/afunkcni-rodina>.

nezbytné neprodlené odebrání dítěte z takové rodiny, eventuálně omezení či zbavení rodičů jejich rodičovských práv vůči dítěti.

Ve vztahu k problematice řešené v této práci je relevantní rovněž dělení rodin podle typu výchovného působení na dítě. V návaznosti na toto kritérium je možné ve shodě s celou řadou autorů rodiny dělit na:⁴²

- Autoritativní rodiny – pro tyto rodiny je charakteristické, že rodiči je od dítěte vyžadováno, aby se chovalo po stránce intelektuální a sociální na úrovni adekvátní jeho schopnostem a věku. Samotní rodiče se vyznačují tím, že jsou vřelí, pečující a zajímají se o názory dítěte. Jejich komunikace s dítětem je obousměrná. Rozhodnutí a omezující opatření jsou dítěti ze strany rodičů zdůvodňována. Děti z autoritativních rodin jsou celkově zaměřeny na výkon a směřují k nezávislosti a úspěchu. V jejich chování vůči okolí dominuje přátelskost a společenskost.
- Rodiny laissez-faire – rodiče v této rodině jsou nadměru shovívaví a od dítěte toho příliš nevyžadují. Přímé požadavky na dítě jsou kladeny pouze v minimální míře. Pokud již rodiče přímý požadavek na dítě vnesou, tak jejich plnění nepodléhá kontrole. Rodiče mnohdy ustupují ze svých nároků na dítě. Do výchovy zasahují pouze zřídka, přičemž se vyhýbají jakémukoli rozhodování. Popsaný přístup může vypovídat o nedostatečné vyspělosti osobnosti vychovatele. Děti, u kterých je uplatňován tento výchovný styl, bývají nezralé, nejsou schopny ovládat své impulzy, nejsou s to spoléhat se na sebe sama a v neposlední řadě se u nich projevují sklony k agresivitě.
- Autoritářské rodiny – typické je v nich prosazování moci, přičemž zde schází vřelost a obousměrná komunikace. Vychovatel o veškerých záležitostech dítěte rozhoduje sám. Po dítěti je vyžadována poslušnost a úcta k autoritám a tradicím. Přání a potřeby dítěte nejsou brány příliš v potaz. V případě nedodržení pravidel či přestoupení nařízení nastupuje jako častý následek trest. Rodiče uplatňující tento výchovný styl byli velmi často v dětství vychováváni obdobným způsobem. Dítě, u něhož je uplatňován tento výchovný styl, mívá mnohdy sklony k sociální izolaci a zároveň

⁴² Viz např. KOHOUTEK, R. *Základy psychologie osobnosti*. Brno: CERM, 2000, ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2000, FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2003 aj.

postrádá spontaneitu. U chlapců se vyskytuje sklon k agresivitě vůči vrstevníkům, děvčata jsou spíše závislá na ostatních a nezáleží jim na výkonu. V autoritářských rodinách panuje neustálé duševní napětí a atmosféra plná hněvu a strachu. V takových podmínkách dochází neznáma k takovým problémům, jakými jsou ochromování duševních výkonů, zhoršení adaptačních mechanismů, neurastenické potíže, vzdorovité chování dítěte apod. Obrannou reakcí dítěte na tyto podmínky jsou často neposlušnost, zlostnost, odmítání školy, lhaní, používání vulgarismů apod.

- Zanedbávající rodina – zde jsou rodiče natolik zaměstnání svými starostmi a problémy, že o život dítěte nejeví zájem. Takoví rodiče se vyhýbají oboustranné komunikaci s dítětem a jeho přání a potřeb si všímají jen v minimální míře. U dětí s převládajícím zanedbávajícím stylem výchovy v jejich výchově se projevuje nedostatek pozornosti a soustředění, mívají problémy se svými city a bývají rozmařilé. Neznáma mívají sklon k porušování pravidel ve škole a v neposlední řadě i k závislostnímu chování.

1.5 Funkce rodiny

Pod pojmem „funkce rodiny“ je podle Šolcové možno rozumět „... *souhrn činností, kterými rodina zabezpečuje jednak uspokojení potřeb a zájmů svých členů, jednak potřeby a zájmy celé společnosti. Funkce rodiny mají tedy dva základní zdroje, potřeby společenské a potřeby určené specifikou té které individuální rodiny.*“⁴³ Během historického vývoje rodiny se v důsledku společenských změn některé její základní funkce transformovaly, v případě jiných jejich význam zcela vymizel či se stal nepodstatný. V souvislosti s funkcemi rodiny je možno ještě doplnit, že „Plní-li rodina své funkce dobře, pak probíhá v rodinném životě socializace mladé generace nejpřirozenějším a tím i nejlepším způsobem. Současně tu nacházejí dospělí členové optimální zázemí pro celý svůj život.“⁴⁴

Ačkoliv rodina může mít v odlišných kulturách a společnostech různou strukturu i jiný význam v rozdělení rodinných rolí, základní funkce rodiny jsou však vždy identické. Dítě si nemůže vybírat rodinu, do níž se narodí. Přesto je rodina oním prvním společenským prostředím, ve kterém se učí poznávat strukturu rodiny, vztahy v ní, tradice, zvyklosti,

⁴³ ŠOLCOVÁ, M. *Rodina a její funkce v socialistické společnosti*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1976, s. 152.

⁴⁴ PACHL, L. a kol. *Malá abeceda rodiny*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1983, s. 78.

zájmy, určitý režim a řád. V tomto ohledu rodina představuje jakýsi první malý „svět dítěte“, jenž je mu nápomocen v přípravě na vstup do skutečného „velkého světa“, tj. do lidské společnosti. Právě tato příprava na vstup do společnosti náleží k funkcím rodiny.

Aby bylo možno konstatovat, že je rodina funkční, měla by splňovat několik různých funkcí, které plní buď vůči sobě samotné či vůči společnosti. Primární funkce rodiny tkví přitom v tom, že od okamžiku narození ovlivňuje vývoj jedince a vytváří citové vazby. Vlivem toho si jedinec s sebou do života odnáší základní pojetí citů a modely chování a utváří se u něj základní stupnice hodnot. Tak se jedinec připravuje na společenský život.⁴⁵ Funkce rodiny jsou v odborné literatuře vymezovány různým způsobem. V následujícím výkladu budou zmíněny pouze některé z taxonomií funkcí rodin od našich autorů.

Tradiční vymezení funkcí rodiny je možno najít např. u Máchové:⁴⁶

- Funkce biologická – jejím obsahem je sexuální život partnerů a reprodukční procesy. Obě zmíněné stránky biologické funkce rodiny mají celospolečenský význam.
- Funkce ekonomická – lze ji chápat ve dvojitým významu – jednak ve významu bezprostředně výrobní činnosti, jednak ve významu materiálního zabezpečení. Zatímco funkce rodiny coby výrobní jednotky je v současnosti již přežitkem, funkce materiálně zabezpečovací doposud přetrvává.
- Funkce výchovná – obsah i rozsah této funkce v průběhu historického vývoje doznával změn. Přestože je v současnosti velká část výchovy uskutečňována školou a dalšími společenskými institucemi, výchova v rodině i nadále zůstává centrem výchovného působení.
- Funkce emociální – jedná se o funkci zásadní a nezastupitelnou. Vzniká a je realizována zejména na třech úrovních – mezi manželi, mezi rodiči a dětmi a konečně i mezi sourozenci. Tato funkce je velmi důležitá, neboť má ve velké míře vliv na rozvíjení lidské emocionality. Postavení rodiny z hlediska této funkce je dáno tím, že žádná jiná instituce není s to vytvořit podobné a tolik potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty.

⁴⁵ JEDLIČKA, R. a kol. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Vyd. 1. Praha: Themis, 2004, s. 38.

⁴⁶ MÁCHOVÁ, J. *Duševní hygiena rodinného života*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1974, s. 43 až 54.

Matějček uvádí, že k základním funkcím rodiny náleží uspokojení základních psychických potřeb dítěte, přičemž věda jich identifikovala celkem pět:⁴⁷

- Potřeba náležitého přísunu podnětů zvenčí – velký přísun podnětů z okolí má význam z hlediska rozvoje centrální nervové soustavy, jež tyto podněty následně zpracovává.
- Potřeba smysluplného světa – podněty, jejichž prostřednictvím je dítě stimulováno, musí mít řád a smysl. Je tedy třeba podporovat dítě v tom, aby se učilo pro radost, jakož je třeba mu i napomáhat v uvádění „smyslu do dění světa“.
- Potřeba životní jistoty – v případě absence této jistoty dítě opanovává úzkost, která se pak mnohdy projevuje agresivním chováním vůči slabším.
- Potřeba vlastní společenské hodnoty – jedná se o potřebu být uznáván a oceňován, přijímán. Skrze uspokojování této potřeby dochází k utváření identity dítěte, tedy vědomí jeho vlastního já (sebevědomí).
- Potřeba otevřené budoucnosti, životní perspektivy – díky spokojení této potřeby má dítě možnost od minulosti do budoucnosti. Dítě se tak má na co těšit, co plánovat.

S poměrně členitým členění funkcí rodiny se lze setkat u Heluse. Ten uvádí, že rodina plní následujících deset funkcí, které bere v potaz věk, trvalou platnost či naopak příslušnost k určitému vývojovému období:⁴⁸

- Uspokojování základních, primárních potřeb dítěte v raných stádiích jeho života – jedná se o uspokojování biopsychických a psychických potřeb dítěte, tj. potřeb jídla, pití, pohodlí, pohybu, stejně jako potřeb bezpečí, pravidelného životního rytmu, lásky a přiměřeného množství i intenzity podnětů, čímž jsou vytvářeny podmínky pro přirozený vývoj dítěte.
- Uspokojování potřeby organické příslušnosti dítěte – zde jde o potřebu domova a potřeby „mít svého člověka“ a identifikovat se s ním. Tam, kde tato potřeba není řádně uspokojována (tj. uspokojování této potřeby je narušeno, traumatizováno, komplikováno), dochází ke vzniku zárodků poruch osobnostního vývoje.

⁴⁷ MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994, s. 25 a 26.

⁴⁸ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2007, s. 149 až 151.

- Vytváření prostoru pro aktivní projev dítěte a jeho součinnost s druhými – rodina vytváří pro dítě již od jeho útlého věku akční prostor, který je možno charakterizovat prožitkem „já jsem, jednám, dovedu, zvládám apod.“
- Pozvolné uvádění dítěte do vztahu k věcem rodinného vybavení – tato funkce je významná z hlediska utváření a kultivaci vztahu dítěte k hmotnému světu. Rodinní příslušníci poskytují dítěti vzor tím, jak zacházejí s předměty, jak jim na nich záleží, jak je kupují, uchovávají či opravují.
- Určování prvopočátečního prožitku sebe sama jako chlapce nebo dívky – v rodině jsou dítěti v tomto směru poskytovány vzory a příklady ze strany rodičů, prarodičů či sourozenců.
- Poskytování bezprostředně působících vzorů a příkladů – dítě se prostřednictvím lásky k rodičům, vcitřování se do nich v různých situacích, napodobování jejich jednání, učí vidět v druhém člověku osobnost a samo touží být osobností.
- Zakládání, upevňování a další rozvíjení vědomí povinnosti, zodpovědnosti, ohleduplnosti a úcty jako něčeho samozřejmého – dochází k tomu skrze přirozené zapojování dítěte do společných činností rodinného kolektivu (herní, pracovní, zájmové, rekreační).
- Poskytování příležitosti vejít do mezigeneračních vztahů a tak více proniknout do chápání lidí různých charakteristik (věku, založení a postavení) – děje se tak ve vzájemné interakci s prarodiči, s mladšími i staršími sourozenci, strýci a tetami.
- Navozování představy o širším okolí, společnosti a světě – rovněž zde sehrávají kromě rodičů významnou roli prarodiče, starší sourozenci i příbuzní a dále také přátelé. Za jejich přispění si dítě ujasňuje svět profesí, občanských povinností, svět problémů i pokušení, jimž je třeba čelit.
- Vytváření prostředí, v němž se dítě může svěřit, očekávat moudré vyslechnutí, radu a pomoc – rodinné prostředí by mělo dítěti poskytovat útočiště v situacích životní bezradnosti. Tato funkce má velký význam při vstupu dítěte do školy, neboť díky empatickému zázemí rodiny se pak dítěti obavy a nejistoty snáze překonávají.

2 RODINNÁ VÝCHOVA A JEJÍ VLIV NA VÝVOJ DÍTĚTE

Rodina je prostředím, které má pro drtivou většinu lidí velký význam, který je umocněn tím, že se jedná obvykle o první prostředí, s nímž jedinec přichází ve svém životě do kontaktu. Tímto faktem je dán i význam výchovy v rodině (rodinné výchovy). Právě vlivu rodinné výchovy na vývoj dítěte je věnována tato kapitola. Vedle vymezení pojmu „výchova“, zde je pojednáno o chování členů rodiny, dále o základních psychických potřebách, o vlivu výchovy a výchovných metod a konečně i o patologickém výchovném působení v rodině.

2.1 Vymezení pojmu „výchova“

Průcha k vymezení pojmu „výchova“ uvádí, že se lze v teoriích i učebnicích setkat s množstvím jeho vymezení. Dále k tomuto uvádí, že v souladu s nejobecnějším pojetím je možno výchovu chápat coby činnost, jež ve společnosti zajišťuje předávání „duchovního majetku“ společnosti z generace na generaci. *„Jde tu o zprostředkování vzorců a norem chování, komunikačních rituálů, hygienických návyků apod., jež se uskutečňuje prostřednictvím rodinné výchovy již od nejranějšího věku dětí. V tomto smyslu je výchova v pedagogickém pojetí hlavní složkou procesu "socializace", jenž se zkoumá v jiných vědách.“*⁴⁹ Toto jeho vymezení definuje výchovu jako jádro procesu socializace, přičemž zároveň zdůrazňuje i to, co je jejím prostřednictvím u formujícího se jedince utvářeno. Cílem výchovného působení přitom je dosáhnout žádoucích změn v různých složkách jeho osobnosti.⁵⁰

Čáp v souvislosti s výchovou konstatuje následující: *„Výchova se tradičně chápe jako záměrné a k určitému cíli směřující působení dospělých na děti s použitím určitých výchovných prostředků a metod (např. přesvědčování, odměny, tresty). Takto chápaná výchova tedy patří mezi vnější podmínky, které formují, determinují vývoj osobnosti, vedle vlivu ostatních podmínek, zejména dědičnosti a nahodilých vlivů prostředí společenského a přírodního.“*⁵¹ Čáp zde tedy poukazuje na cílevědomost a záměrnost výchovného působení, které současně řadí k významným vnějším činitelům, které ovlivňují formování jedince. Kromě toho Čáp pojímá výchovu jakožto určitou sociální komunikaci a interakci,

⁴⁹ PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 3., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 16.

⁵⁰ Tamtéž, s. 17.

⁵¹ ČÁP, J. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Vyd. 1. Praha: ISV, 1996, s. 13.

kteřá probíhá mezi vychovateli a vychovávanými.⁵² V souvislosti s touto interakcí zároveň zdůrazňuje, že není jednosměrná, tj. pouze ve směru od vychovatelů k vychovávaným, nýbrž obousměrná, kdy dochází ke vzájemnému působení mezi vychovatelem a vychovávanými. V případě, že výchova probíhá příznivě, pak přechází v sebevýchovu.⁵³

Poněkud odlišně se staví k vymezení pojmu „výchova“ Matějček. Ten své poznámky o výchově dítěte shrnuje následujícím způsobem: „*Výchova je mnohotvárný, složitý vzájemný vztah, v němž není jeden dárce a jeden obdarovaný, ale kde se myšlení a jednání každého vzájemně podmiňují a ovlivňují. Celý výchovný proces probíhá v mnohopočetné společnosti s životním vývojovým procesem všech účastníků.*“⁵⁴ V tomto vymezení je především zvýrazněna dynamika procesu výchovy jako vztahu mezi subjektem a objektem výchovy. Při tomto působení je cílem dosažení určitých, často trvalých a žádoucích změn v chování člověka.⁵⁵

Výchovu je tedy možno na základě shora uvedeného vymezit jako subjekto-objektový vztah, v němž jako objekt vystupuje vychovávaný (vychovávaní) a jako subjekt vychovatel (rodič, učitel apod.). Tento vztah je zapotřebí jednoznačně chápat jako dynamický, který prochází určitým vývojem, na který má vliv celá řada faktorů, které je třeba, pokud možno, během výchovného působení využívat. Pro výchovné působení je charakteristická cílevědomost a záměrnost, přičemž jeho cílem by mělo být vychovat z jedince všestranně rozvinutou osobnost. Za tím účelem je možno využívat nejrůznější vhodné metody, formy a prostředky výchovy.

2.2 Chování členů rodiny, činitelé jej ovlivňující

Ke komplexnímu pohledu na rodinu a ke zhodnocení jejího fungování, typů výchovy a jejich vlivu na vývoj dítěte nepostačuje toliko poznání jejich jednotlivých členů. Pro zmíněný účel je nezbytné vnímat rovněž chování členů rodiny mezi sebou navzájem, neboť se tímto chováním navzájem ovlivňují a takto je ovlivňován i celkový charakter rodiny jako takové.

⁵² ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1993, s. 313.

⁵³ ČÁP, J. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Vyd. 1. Praha: ISV, 1996, s. 13 a 14.

⁵⁴ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?: O výchovných odměnách a trestech*. 2., upr. vyd. Praha: Portál, 1993, s. 25.

⁵⁵ Tamtéž, s. 14.

Emoční inteligence je dalším aspektem ovlivňujícím výchovné působení a jeho výsledky. Ve výchovném působení rodičů se odráží jejich empatie, pochopení, ovládnání nálad, laskavost, vytrvalost i důslednost. Vše uvedené je nezbytné považovat za emoční vlastnosti, které mají z hlediska dosažení úspěchu ve výchově nezastupitelné místo. K významu emočních dovedností Shapiro uvádí, že je nelze stavět do protikladu k inteligentním či rozumovým schopnostem, neboť se spíše na pojmové úrovni i ve skutečném světě navzájem dynamicky doplňují. Jak dále uvádí, „*Snad nejvýznamnější rozdíl mezi IQ a EQ je ten, že EQ je mnohem méně geneticky zatíženo, což poskytuje rodičům a vychovatelům příležitost navázat tam, kde příroda skončila, a zvětšit šance dítěte na úspěch.*“⁵⁶ Pro optimální psychický vývoj dítěte je nezbytné, aby mělo dostatek podnětů, smysluplný svět, životní jistotu vědomí vlastního hodnotného „já“ (tedy pozitivní identitu) a v neposlední řadě také otevřenou jasnou budoucnost.⁵⁷

V chování členů rodiny se projevují rovněž tzv. determinanty vývoje osobnosti. Ty je možno charakterizovat jako činitele ovlivňující vývoj osobnosti a potažmo také vývoj rodiny a výchovu v ní.

K takovým determinantám náleží např. dědičnost. Ta působí jak na psychickou, tak i na vývojovou a výchovnou stránku jedince. Není však úplně zřejmé a přesně dané, v jaké míře má na jednotlivé lidské vlastnosti vliv právě dědičnost a jakou roli v tomto směru sehrává vliv prostředí.

K determinantám dále náleží biologický základ osobnosti. K těmto determinantám je možno zařadit např. náladu člověka, jeho citové ladění, aktivitu či temperament. Původcem teorie temperamentu je řecký lékař, filozof a spisovatel Hippokratés, který je označován za otce medicíny. Hippokratés temperamentové (z lat. *temperare*, tj. mísit, směřovat) vlastnosti odvozoval od poměru tělesných šťáv, které jsou u různých jedinců odlišně „namíchány“, a jimiž jsou krev, sliz, žluč a černá žluč. Vyhraněné typy jedinců se odvíjejí od výrazné převahy jedné z těchto šťáv. V případě sangvinika, u něhož převládá krev, se jedná o jedince živě reaktivního, radostného a optimistického. U flegmatika, který je nevzrušivý a až příliš klidný, převažuje hlen. U cholerickeho člověka převládá žluč, přičemž jde o člověka

⁵⁶ SHAPIRO, L. E. *Emoční inteligence dítěte a její rozvoj*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2009, s. 17.

⁵⁷ Viz tamtéž.

vznětlivého a výbušného. Posledním typem je melancholik, u něhož převažuje černá žluč. Melancholik se přitom vyznačuje záдумčivostí a trudnomyslností.⁵⁸

Mezi další významné determinanty, které mají vliv na vývoj osobnosti jedince, náleží vliv prostředí. Základním a prvotním prostředím, jež ovlivňuje vývoj a utváření osobnosti dítěte, je rodina a její prostředí. Pro žádoucí vývoj dítěte je nezbytné, aby rodinné prostředí bylo podnětné a po všech stránkách vhodné pro další vývoj dítěte. Takové prostředí bezpochyby musí uspokojovat základní potřeby dítěte, což platí zvláště o potřebách psychických. Matějček k tomuto uvádí, že v rodinném prostředí jsou základní potřeby členů rodiny uspokojovány přirozeným způsobem. Uspokojování základních potřeb však není jednostranným procesem od rodičů k dítěti, nýbrž procesem oboustranným, vzájemným, což platí i o výchovném vztahu.⁵⁹

Sociolog Bláha k determinantům vývoje jedince uvádí, že tento vývoj je výsledkem vzájemného působení dvou činitelů, jimiž jsou dědičnost a prostředí. V této souvislosti uvádí, že moderní sociologie je s to dobře analyzovat vliv prostředí na jedince. Dále konstatuje, že prostředí na jedince působí, přičemž neexistuje pouze jedno prostředí, nýbrž celá řada prostředí. Doposud se však podle něj nepodařilo zjistit, jak jednotlivá prostředí na jedince působí. Proto je se zřetelem k dítěti úkolem sociologické pedagogiky, aby tuto skutečnost vyzkoumala.⁶⁰

2.3 Základní psychické potřeby

V průběhu vývoje osobnosti se uplatňují zákonité posloupnosti psychologicko-sociálních stupňů. Vyjádřeno jinými slovy, samostatné svobodné já nikoli se vyvíjí nikoliv ze samostatnosti a svobody, nýbrž ze stavu bezbrannosti a závislosti. Nezbytným předpokladem pro sebeuvědomění a pro uspokojení z toho vyplývající potřeby vůle, prosazení a osamostatnění je uspokojení potřeby po vztahu a bezpečí.⁶¹

⁵⁸ ŘÍČAN, P. *Psychologie: příručka pro studenty*. Vyd. 2., dopl. Praha: Portál, 2008, s. 238.

⁵⁹ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?: O výchovných odměnách a trestech*. 2., upr. vyd. Praha: Portál, 1993, s. 10.

⁶⁰ BLÁHA, A. I. *Problém lidové výchovy: její pojem, úkoly a předpoklady*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav, 1927, s. 7.

⁶¹ PREKOP, J. *Jak být dobrým rodičem: krůpěje výchovných moudrostí*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2001, s. 12.

Základní psychické potřeby dítěte jsou přirozeným způsobem a v dostatečné míře uspokojovány v rodině. Proces uspokojování potřeb není procesem jednostranným, tj. procesem, který probíhá ve směru od rodičů k dítěti, ale procesem obousměrným, tzn. že probíhá i opačně – od dítěte k rodičům.

Matějček při vymezení základních potřeb vyšel z taxonomie těchto potřeb uváděné Langmeierem, kdy k jím uváděným čtyřem základním potřebám doplnil pátou (je uvedena v následujícím výčtu jako poslední):⁶²

- potřeba určitého množství, kvality a proměnlivosti vnějších podnětů;
- potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech;
- potřeba prvotních citových a sociálních vztahů – rozumí se jimi vztahy k prvotním osobám vychovatelů;
- potřeba identity – zde se jedná o potřebu společenského uplatnění a společenské hodnoty;
- potřeba otevřené budoucnosti – nebo též potřeba životní perspektivy.

V případě, že rodina v nějaké míře neplní základní požadavky a úkoly vyplývající ze společenských norem, pak je možno hovořit o poruše rodiny. Ta bývá způsobena buď selháním některého jejího člena, popřípadě i více členů rodiny. Projevem poruchy rodiny je nedostatečné plnění či dokonce neplnění některých či v krajním případě veškerých základních funkcí rodiny. Matějček v této souvislosti apeluje na dospívající jedince, aby k rodičovství přistupovali zodpovědně, aby pro ně nebylo např. něčím, co je zaskočí v důsledku nechtěného těhotenství. Zodpovědné rodičovské postoje přitom chápe jako výsledek dosavadních životních zkušeností, včetně zkušeností učiněných s vlastními rodiči. Dále tento autor poukazuje na skutečnost, že podle výsledků výzkumů jedinci, kteří sami měli šťastné dětství a vyrůstali v citově vřelém a pevném rodinném společenství, mají pro zodpovědné rodičovství vybudovány obvykle daleko lepší výchozí pozici v porovnání s jedinci, kteří šťastné dětství neměli.⁶³

⁶² MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?: O výchovných odměnách a trestech*. 2., upr. vyd. Praha: Portál, 1993, s. 37.

⁶³ Tamtéž, s. 16 a 17.

2.4 Vliv výchovy a výchovných metod

Každý subjekt výchovy (rodič, učitel apod.) by měl mít na zřeteli, že všechny děti bez rozdílu mají potřebu, aby byly povzbuzovány, chváleny a oceňovány za dosahované výsledky i projevenou snahu, zkrátka mají potřebu pocítovat důvěru v jejich schopnosti. Také je třeba si v této souvislosti uvědomit, že žádný člověk neumí a nedělá vše zcela správně. Římský řečník, právník a spisovatel Seneca starší (54 př. n. l. až 40 n. l.) tuto skutečnost vyjádřil slovy *Errare humanum est* (Chybovat je lidské).⁶⁴ Vzhledem k této skutečnosti je tak zapotřebí se při výchově dítěte zaměřit hlavně na to pozitivní u něj. To v praxi znamená, že vychovatel u něj musí hledat takové vlastnosti, činnosti a výsledky, za něž může dítě pochválit, a jež je možné ocenit a vyzdvihnout. V této pozitivní motivaci, v níž se zračí pozitivní pedagogický přístup, lze spatřovat jeden ze základních výchovných prostředků využitelných při výchově.

K základním druhům výchovných metod náleží:

- Kladení požadavků a kontrola jejich plnění – požadavky kladené na dítě musí být adekvátní jeho možnostem, věku a vývojovému stupni. Je vhodnější, když jsou formulovány spíše jako prosba či otázka, nikoliv jako příkaz. Při uplatňování této výchovné metody má velký význam mimika, gestikulace a celkový emoční projev. Nelešovská k tomuto uvádí, že k rozvoji nonverbální komunikace u člověka dochází především v prvních letech života, z čehož vyplývá, že se tak děje zvláště během sociálního kontaktu dítěte s dospělými, a to zejména v rodině. Dítě má tendenci napodobovat reakce dospělých, které si osvojuje prostřednictvím sociálního učení.⁶⁵ Opomenout nelze u této výchovné metody ani důslednost a kontrolu plnění úkolů a požadavků ze strany vychovatele.
- Využívání odměn a trestů – odměny a tresty náleží k nejvíce využívaným výchovným prostředkům. V odměně je vyjádřeno kladné hodnocení dítěte, a proto mu přináší radost a uspokojují některé jeho potřeby. Odměna je pro dítě zpětnou vazbou, která mu dává na srozuměnou, že jeho jednání je v souladu s požadavky vychovatele. Jeho pozitivní reakce tak vede k posilování naučeného chování dítěte. Pochvala je tak

⁶⁴ ČERMÁK, J., ČERMÁKOVÁ, K. *Slovník latinských citátů. 4328 citátů s českým překladem a výkladem*. Vyd. 2. Praha: Euromedia Group, 2010, s. 75.

⁶⁵ NELEŠOVSKÁ, A. *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2005, s. 99.

pro dítě kladnou motivací. Tím, že zjistí, že svým chováním udělalo rodiči radost, je velmi pravděpodobné, že bude toto chování opakovat.⁶⁶ Jako odměna může posloužit dar, pochvala či úsměv, stejně jako chování vychovatele, to, jak dítě přijímá, jak reaguje na jeho projevy apod.⁶⁷ V trestech je naproti tomu vyjádřeno negativní hodnocení. Proto s nimi bývá u dítěte vyvolávána nelibost, dochází u něj k omezení potřeb či k frustraci. Smyslem trestu by mělo být korigování chyb, jichž se dítě dopustí. Tímto způsobem se zabraňuje fixaci špatného návyku a chování.⁶⁸ Tresty je možno nejobecněji dělit na psychické i fyzické. Ve vztahu k trestům je třeba uvést, že jejich uplatňování při výchově nepřináší tak dobré výsledky jako odměny. Za adekvátní formu trestání je možno považovat tzv. metodu přirozených následků. Při jejím uplatňování následuje po nevhodném chování jeho tzv. přirozený následek, takže trest nepřichází od vychovatele, nýbrž přirozeně z prostředí. Rovněž při uplatňování trestů je třeba si uvědomit význam mimiky, gestikulace a celkového emočního projevu pro jejich účinnost.

Výběr výchovných prostředků je přirozeně ovlivňován citovou atmosférou v rodině, vzájemnou úctou a porozuměním mezi jednotlivými členy domácnosti. Taková atmosféra také dává smysl celému výchovnému působení. Je-li nastíněné porozumění nějakým způsobem narušeno, pak vzniká riziko i pro mravní vývoj dítěte.⁶⁹

Z hlediska dosažení žádoucích výsledků při výchově dítěte a při používání výchovných prostředků má velký význam nalezení jejich vhodné formy a míry, kdy výchovné prostředky musí být adekvátní věku dítěte, jeho schopnostem, možnostem a celkové zralosti. Jestliže není tato podmínka dodržena, pak může dojít k tomu, že výchovné prostředky používané rodiči nemusí být pro dítě motivující nebo dokonce již nemusí mít žádný výchovný vliv. To může ve svém důsledku vést k narušení některých či všech funkcí rodiny. Jestliže nastane taková situace, pak je na místě hovořit o negativním vlivu rodiny, respektive o jejím

⁶⁶ VANÍČKOVÁ, E. *Tělesné tresty dětí: definice, popis, následky*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2004, s. 22.

⁶⁷ MÁDROVÁ, E. *Zkuste být dítětem*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998, s. 56.

⁶⁸ VANÍČKOVÁ, E. *Tělesné tresty dětí: definice, popis, následky*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2004, s. 22.

⁶⁹ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?: O výchovných odměnách a trestech*. 2., upr. vyd. Praha: Portál, 1993, s. 99.

negativním vlivu na vývoj dítěte. Tehdy může být narušováno fyzické nebo psychické zdraví dítěte, v krajních případech až k páchání trestné činnosti na dítěti.

2.5 Patologické výchovné působení v rodině

Již v předchozím výkladu bylo několikrát upozorňováno na to, že úspěšnost výchovy v rodině je do značné míry determinována celkovým rodinným klimatem a rodinnou atmosférou, která na formujícího se jedince působí již od raného dětství. O rodinném klimatu je možno uvést, že představuje dlouhodobý fenomén, jenž je typický pro každou rodinu. Na rodinné klima působí jak pozitivní, tak i negativní události v rodině. V protikladu k dlouhodobému charakteru rodinného klimatu je rodinná atmosféra naopak záležitostí krátkodobou a dynamickou. Promítají se do ní každodenní zážitky a emoce jednotlivých členů rodiny. Rodinné klima je během života utvářeno samotnými členy rodiny. Proto rodinné klima představuje jeden z významných aspektů jak rodinného života, tak i celkového výchovného působení v rodině.

Vedle již rozebíraných pojmů „rodinné klima“ a „rodinná atmosféra“ je možno zmínit rovněž pojem „edukační klima“ (psychosociální a komunikační). To je vytvářeno např. v rodině či ve škole zúčastněnými subjekty a jejich vzájemnými vztahy. Edukační klima, které vzniká a existuje v určitém edukačním prostředí při probíhajících edukačních procesech, se vyznačuje relativní trvalostí. Samotné edukační procesy (zkráceně edukace) je možno vymezit jakožto činnosti lidí, během kterých se nějaký subjekt učí a jiným subjektem (eventuálně i technických zařízením) je mu toto učení zprostředkováváno, tj. vyučuje.⁷⁰

Za aktuální otázky nynějšího rodinného života je možno považovat pokles sňatečnosti, dále zvyšování průměrného věku matek-prvorodiček, vzestup hodnoty dítěte v rodině (mající patrně souvislost s poklesem reprodukce) a v neposlední řadě i přiznávání stejných práv dětem, jaká mají i další příslušníci rodiny. Poslední uvedený aspekt aktuálních otázek současného rodinného života má návaznost na Úmluvu o právech dítěte, v níž je zakotveno právo dítěte na jméno, právo na soukromí, právo na vzdělání podle vlastního výběru, právo

⁷⁰ PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 3., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 18.

na zachování listovního tajemství či právo na přiměřené podmínky, které jsou adekvátní jeho potřebám.⁷¹

V souvislosti s patologickým výchovným působením je možno diferencovat mezi různými typy rodin:⁷²

- Ochranařská rodina (nebo též rodina rozmazlující) – charakterizuje ji tzv. „opičí láska“. V takové rodině nemá dítě možnost se naučit samostatnosti, neboť rodiče vykonají za dítě každou činnost. Takový přístup rodičů může u dítěte vést až k syndromu naučené bezmocnosti, který je charakteristický tím, že dítě nemá patřičnou vůli, není ničím nuceno k tomu, aby samo překonávalo překážky, a v neposlední řadě se u něj vyskytují problémy při začleňování do kolektivu i do společnosti.
- Autoritativní rodina – jedná se o rodinu, v níž je dítě vychováváno prostřednictvím vydávání příkazů, zákazů a nařízení. Dítě nemá žádný prostor pro vlastní iniciativu. Všechn jeho čas a činnosti jsou striktně určovány rodiči. Taková výchova vede zpravidla ke dvěma extrémům. Buďto si dítě vybijí zlost a frustraci agresí zaměřenou vůči hračkám, zvířatům či slabším jedincům, nebo po celý zbytek života trpí pocitem méněcennosti.
- Protektizující rodina – zde jde o rodinu, která zájmy dítěte hájí za každou cenu. Pro tento účel neváhá využít ani zastrašování, korupci nebo fyzické násilí. Dospělý jedinec, který byl vychováván v takové rodině, je za situace, že se uplatní, rozeným diktátorem, pokud se neuplatní, tak je servilní vůči nadřízeným a podřízené naopak deptá.
- Odmítající rodina – příčina odmítání dítěte zde spočívá zpravidla v nechtěném či handicapovaném dítěti. Dítě z takové rodiny je často sociálně nepřizpůsobené nebo trpí komplexem méněcennosti.
- Odkládající rodina – tímto pojmem je označována rodina, která často odkládá dítě k prarodičům či k jiným příbuzným. Tento typ výchovy je uplatňován zejména

⁷¹ Úmluva o právech dítěte [online]. OSN, nedatováno. [cit. 2016-04-28]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-pravech-ditete.pdf>.

⁷² HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2007, s. 78.

ze strany nezralých rodičů. Riziko tohoto typu výchovy tkví v tom, že děti pak vnímají výchovu jako dvoukolejnou a naučí se ji zneužívat.

- Přetížená rodina – v takové rodině je výchova nedostatečná, což vyplývá z toho, že rodiče nemají na své děti dostatek času, a tak se jim věnují nedostatečně. Rodiče v těchto rodinách bývají mnohdy vysokoškolsky vzdělaní a mívají pocit, že na výchovu nestačí. Mezi rodiči a mezi rodiči a dětmi vznikají časté konflikty. Není proto divu, že děti v těchto rodinách žijí ve stresu a po vzoru svých rodičů nabývají dojem, že nic nestíhají. Vedle rodin vysokoškoláků mohou do této kategorie spadat rovněž rodiny alkoholiků či podnikatelů. Děti z takových rodin mívají dojem nezávislosti. Schází jim rodinný vzor. Nezřídká přicházejí do konfliktů s jinými dětmi.
- Pedantská rodina – obvykle jde o rodinu s poněkud staršími rodiči. Nebývá výjimkou, že tito rodiče mají zájem ve svých dětech zúročit to, co se jim samotným nepodařilo dosáhnout, avšak při tom neberou v potaz schopnosti a možnosti dítěte.
- Deklasující rodina (nebo též rodina degradující) – v ní rodiče osobnost svého dítěte podceňují, podrážejí jeho sebevědomí, vyvolávají u něj nechuť do čehokoliv se pustit a zesměšňují jej. Obrana takového dítěte spočívá v agresivitě či v pasivitě. Děti z takových rodin se nezřídká podceňují, trpí různými komplexy či mívají sklony k podvodům, kterými chtějí sobě i okolí dokázat, že vše zvládají.
- Preferující rodina – o takové rodině lze hovořit u vícečlenných rodin, v níž je některý její člen preferován na úkor dalších členů rodiny. Příčina takového preferování může souviset se vzhledem tohoto člena rodiny, s jeho nadáním, pohlavím, pořadím narození atp. Uvedené upřednostňování negativně působí na zbylé členy rodiny.
- Rodina typu „prázdná skořápka“ – jedná se o nejčastější současný typ rodiny. Tato rodina se vyznačuje tím, že všichni její členové mají své vlastní osobní prostředí. V důsledku toho absentuje interakce mezi jednotlivými členy rodiny. Výchovu v takové rodině je možno označit za laxní. Projevy dětí se u rodičů nesetkávají s žádnou odezvou, což platí jak o odezvě kladné, tak i záporné. Děti z rodiny tohoto typu rodiny bývají mnohdy uzavřené a vystačí si samy, eventuálně jsou naopak přecitlivělé a projevuje se u nich tendence se upoutat na někoho jiného. Jedná se nezřídká o děti nevyzrálé, protože jejich budoucí partnerské vztahy často nebývají trvalé a dochází k jejich rozpadu. Důvodem tohoto stavu je absence vzorů správného výchovného působení a rodinného života z původní orientační rodiny.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

3 METODIKA PROVEDENÉHO VÝZKUMU

V rámci metodiky provedeného výzkumu jsou rozebrány použité metody a strategie, způsob výběru rodin a kritéria pro výběr výzkumných vzorků.

3.1 Použité metody a strategie

K provedení výzkumu byla zvolena kvalitativní strategie. Z designů kvalitativního výzkumu byla vybrána metoda případové studie (angl. *case study*). Jedná se o metodu, v níž jde o studium jednoho případu, eventuálně několika málo případů. U této metody jde o sběr velkého množství dat od jednoho či několika málo jedinců. Je tomu tak z toho důvodu, neboť u této metody je cílem zachytit složitost případů a popis vztahů v jejich celistvosti. Případová studie je založena na předpokladu, že díky zevrubnému prozkoumání jednoho případu je možno lépe porozumět jiným obdobným případům.⁷³ Z toho důvodu byla také tato metoda zvolena k provedení výzkumu, jehož výsledky jsou dále prezentovány. U případové studie badatel usiluje o komplexní postižení případu v jeho přirozeném prostředí.⁷⁴ Ke zpracování případových studií byla využita obsahová analýza dokumentů. V jednotlivých případových studiích rodin v následující kapitole jsou na konkrétních případech charakterizovány odlišné typy rodin a výchovná působení v nich. Zároveň je zde identifikováno, jaký vliv tyto rodiny a jejich výchovné působení mají na vývoj dítěte a jeho chování.

3.2 Způsob výběru

Výběr zkoumaných vzorků rodin byl prováděn ze spisové dokumentace orgánů sociálně-právní ochrany dětí (dále také jen „OSPOD“) v rámci Jihomoravského kraje, konkrétně z rodin řešených na OSPOD průběžně do roku 2015. Na základě studia této dokumentace byl posléze proveden tzv. nenáhodný účelový (záměrný) výběr jednotlivých typů rodin s odlišným výchovným působením, které odpovídaly záměru prováděného výzkumu. Takto bylo vybráno vždy po dvou rodinách v kategoriích funkční, problémové, dysfunkční a afunkční. Celkově tak bylo vybráno osm rodin, u kterých je v následující kapitole vždy nejprve uveden důvod k založení spisové dokumentace dané rodiny (respektive nezletilého

⁷³ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, s. 104.

⁷⁴ ŠVARÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, s. 98.

dítěte z ní) na SPOD, následně je charakterizováno sociální prostředí rodiny, a to včetně uvedení důvodů pro začlenění rodin do jednotlivých kategorií. Rodiny do nich přitom byly začleňovány v souladu s dále uvedenými kritérii.

3.3 Kritéria pro zařazování rodin do kategorií

K výběru a zařazení rodin do jednotlivých kategorií (tj. rodin funkčních, problémových, dysfunkčních a afunkčních) byla stanovena níže uvedená kritéria.

Rodiny funkční – jedná se o rodiny, které:

- řádně plní všechny čtyři základní funkce, čili funkci biologicko-reprodukční, dále funkci ekonomicko-zabezpečovací, funkci socializačně-výchovnou a funkci emocionální);
- zajišťují řádný vývoj i výchovu dětí.

Rodiny problémové – se vyznačují těmito charakteristikami:

- vyskytují se v nich problémy při základním zaopatření dětí – zpravidla nedostatečně plní či neplní vůbec funkci ekonomicko-zabezpečovací nebo funkci socializačně-výchovnou;
- jsou schopny za využití pomoci, poradenství a při spolupráci a kontrole OSPOD zlepšit své výchovné působení na dítě, popřípadě aspoň částečně omezit negativní působení na ně.

Rodiny dysfunkční – mají tyto znaky:

- existují v nich závažné problémy a poruchy, které ohrožují vývoj a výchovu dětí - obvykle plní jen funkci biologicko-reprodukční a zčásti např. funkci emocionální;
- vyskytují se zde vážné a opakující se problémy – z toho důvodu je u nich zpravidla nad výchovou dětí stanoven soudní dohled.

Rodiny afunkční – je pro ně charakteristické následující:

- neplní své základní funkce, čímž ohrožují vývoj a v krajním případě i život dětí - mnohdy neplní žádnou funkci, nebo plní toliko základní biologicko-reprodukční funkci;
- neplní základní funkce, a proto u nich v případě ohrožení zdravého vývoje a života dítěte dochází k odebrání dítěte.

4 VÝSLEDKY VÝZKUMU

V této kapitole jsou nejprve uvedeny kazuistiky jednotlivých rodin a v návaznosti na ně pak budou formulována některá doporučení k řešení zjištěné situace.

4.1 Kazuistiky jednotlivých rodin

Tato část kapitoly je věnována kazuistikám jednotlivých rodin, které byly vybrány podle dříve uvedených kritérií, přičemž v těchto kazuistikách je blíže specifikován vývoj těchto rodin, v nich uplatňované výchovné metody a typy výchovných vedení a v neposlední řadě též to, jak plní základní funkce. Rodiny jsou dále charakterizovány dle její úplnosti (tj. zda se jedná o rodinu úplnou či neúplnou) a dále je zde také poukázáno na vliv rodin na vývoj a chování dětí. Tam, kde to bylo možné, je také zmíněno jaké funkce, výchovné metody a výchovné vedení je používáno ze strany prarodičů a rovněž i to, jestli rodiče ze svých původních orientačních rodin „převzali“ působení z nich do svých nově založených rodin prokreačních.

4.1.1 Rodiny funkční

Funkční rodina č. 1

Vývoj rodiny

Jde o rodinu, v níž se nachází nezletilé děti – dvojčata Petr a Hana (nar. 2006). V souvislosti s rozvodem rodiče těchto dětí podali k okresnímu soudu návrh na schválení uzavřené dohody o úpravě poměrů pro dobu po rozvodu. V této dohodě rodiče požádali o svěřeni nezletilých dětí do společné péče. Ještě před narozením dětí si jejich rodiče postavili rodinný dům se dvěma bytovými jednotkami. Tyto bytové jednotky se rozhodli využívat ke společnému bydlení i v době po rozvodu. Vzhledem k této skutečnosti budou rodiče ve společné výchově a péči o děti pokračovat i po rozvodu. Poněvadž byla mezi rodiči uzavřena dohoda, jež byla v popsané situaci v nejlepším zájmu jejich nezletilých dětí, přičemž děti s tímto řešením souhlasily, bylo rozhodnuto o jejich svěřeni do společné péče obou rodičů.

Plnění základních funkcí, typ rodiny

Ačkoliv došlo k rozpadu manželství, i přesto v zájmu svých dětí zůstali rodiče ve výchově jednotní a péči o ně zabezpečují dohromady. Z uvedeného je zřejmé, že tato rodina řádně plní veškeré své základní funkce. Proto byla bez jakýchkoliv pochybností zařazena mezi rodiny funkční.

Výchovné metody rodiny, typy výchovných vedení

Poněvadž byla mezi rodiči uzavřena dohoda, nebylo nezbytné dále zkoumat výchovné metody rodiny a stejně jako typy výchovného působení. Na základě běžného šetření a pohovoru provedeného s dětmi bylo totiž zjištěno, že péče o ně v rodině je bez jakýchkoliv nedostatků. Ze strany rodičů jsou uznávány a uplatňovány jednotné výchovné metody a postupy. Rodiče mají snahu o problémech s dětmi hovořit a diskutovat. Zároveň respektují názory dětí, nijak nesráží jejich sebevědomí a mají zájem o jejich řádný vývoj. Z toho důvodu mimo jiné podporují jejich zájmy a starají se o jejich školní prospěch. Petr s Hanou tak díky všemu uvedenému mají možnost zůstat v prostředí, které je jim známé, stejně jako láskyplné a výchovně jednotné. Lze předpokládat, že i po rozvodu jejich rodičů zůstalo výchovné vedení v rodině demokratické.

Úplnost rodiny:

Jelikož se rodičům dětí rozpadlo manželství, jde o rodinu neúplnou, a to i vzdor faktu, že péče o děti a jejich výchova je zajišťována společně rodiči i v době po rozvodu v jejich společném domě.

Vliv rodinné výchovy na vývoj a chování dětí:

V rámci šetření, které provedla pracovnice OSPOD v souvislosti s úpravou poměrů nezletilých dětí v době po rozvodu, nebyly zjištěny jakékoliv připomínky k chování obou dětí. Jejich školní prospěch byl i nadále výborný. Na dětech nebyly ani patrné žádné negativní změny.

Funkční rodina č. 2*Vývoj rodiny:*

Rodiče nezletilého Milana (nar. 2002) jsou manželi. K jejich péči o dítě bylo zjištěno, že ji zajišťují společně a řádně. OSPOD jejich případ řešil z toho důvodu, poněvadž rodiče Milanovi ukládali finanční prostředky na stavební spoření, jež se v r. 2013 rozhodli zrušit. Naspořenou částku přitom hodlali použít k financování nového bydlení pro rodinu. Proto u příslušného okresního soudu podali žádost schválení právního úkonu, a to použití finančních prostředků ze stavebního spoření nezletilého dítěte za účelem pořízení nemovitosti. K péči rodičů o Milana nebyly zjištěny jakékoliv připomínky, což platí i jeho výchově a chování. Vzhledem k tomuto zjištění bylo rodičům dítěte umožněno, aby finanční

prostředky z jeho stavebního spoření využili k pořízení nemovitosti, v níž má Milan svůj pokoj a v neposlední řadě i řádné zázemí.

Plnění základních funkcí, typ rodiny

Z předchozího výkladu je zřejmé, že v případě této rodiny se jedná o rodinu plně funkční. Tento závěr je zcela oprávněný, neboť tato rodina řádně plní veškeré své základní funkce a je v ní zajištěna komplexní péče o dítě, jakož i jeho řádná výchova.

Výchovné metody rodiny, typy výchovných vedení

V této rodině bylo ze strany OSPOD prováděno sociální šetření toliko za účelem zjištění, zda a jakým způsobem bude naloženo s naspořenými finančními prostředky nezletilého Milana. Během tohoto šetření tak bylo zjišťováno, zda je chlapec s plánovaným využitím finančních prostředků na pořízení nemovitosti obeznámen a souhlasí-li s ním. V této souvislosti bylo zjištěno, že ze strany rodičů byly tyto plány s chlapcem konzultovány. Milan se vyjádřil v tom smyslu, že se na nové bydlení těší. Dále bylo sociálním šetřením zjištěno, že vztah chlapce s rodiči je mono označit za velmi pěkný a přátelský. Na základě těchto zjištění je možno usuzovat na to, že rodiče chlapce vychovávají demokraticky a že při jeho výchově volí vhodné metody, které přispívají k jeho optimálnímu vývoji.

Úplnost rodiny

Z dosud uvedeného vyplývá, že rodiče dítěte jsou manželi, kteří chod domácnosti zabezpečují společně. Totéž platí i o péči o dítě a jeho výchovu. Není tedy jakýchkoliv pochyb, že jde o úplnou rodinu.

Vliv rodinné výchovy na vývoj a chování dětí

Zkoumaná rodina byla pracovníci OSPOD prošetřována pouze krátce v roce 2014, a to v souvislosti s návrhem na schválení právního úkonu, který byl podán ze strany rodičů nezletilého k soudu. Do uvedeného okamžiku nebyl na OSPOD veden na Milana opatrovnický spis. Z toho důvodu není možné posoudit, došlo-li v jeho chování a vývoji vlivem výchovy v rodině k nějakým změnám. Poněvadž se jedná o rodinu plně funkční s převládajícím demokratickým výchovným vedením a přátelskou i láskyplnou atmosférou, přičemž má rodina v plánu i v budoucnu bydlet společně, je možné předpokládat, že tato rodinná výchova se u Milana setká s kladnou odezvou v jeho vývoji i chování.

4.1.2 Rodiny problémové

Pod pojem „problémová rodina“ ve skutečnosti spadají jak rodiny dysfunkční, tak i rodiny afunkční. Pro účely tohoto výzkumu však byly jako problémové označeny ty rodiny, v nichž byly zjištěny problémy se základním zaopatření dětí. Jde tak o rodiny, které jsou schopny při využití pomoci, poradenství a za spolupráce a kontroly OSPOD své výchovné působení vylepšit či aspoň omezit negativní působení. Takové rodiny jsou monitorovány OSPOD, přičemž prozatím není nezbytné k řešení výchovy dětí využít výchovného opatření, jež je na základě podnětu OSPOD stanovováno soudem. Takovým opatřením může být v případě dysfunkční rodiny dohled, u rodiny afunkční pak odebrání dítěte z rodiny.

Problémová rodina č. 1

Vývoj rodiny:

Zde jde o rodinu nezletilého Jiřího (nar. 2004). Opatrovnický spis na něj je v evidenci OSPOD veden od roku 2011. V uvedeném roce Jiřího matka podala k příslušnému okresnímu soudu návrh na úpravu poměrů k nezletilému Jiřímu. Jeho rodiče přitom nejsou a nikdy nebyli manžele. Do současnosti Jiřího rodiče žili ve společné domácnosti jako druh a družka. Současně společně vychovávali svého syna Jiřího. Ten je na základě rozsudku soudu svěřen do matčiny péče. Otcí je stanoveno výživné. Soud se ve svém rozsudku nezabýval úpravou styku otce se synem, protože oba rodiče shodně uváděli, že se v této otázce domluví a vyjdou si vstříc v souladu s přáním dítěte.

Tento stav platil až do doby, kdy si Jiřího matka našla novou známou, s níž záhy začala žít ve společné domácnosti. Tehdy se vyskytly první problémy ve vzájemné komunikaci mezi rodiči. Podle Jiřího otce se matka věnovala od tohoto okamžiku více svému novému příteli. Matku sledoval a jí i jejímu příteli zasílal výhrůžné SMS zprávy. Nastíněná situace vygradovala až do té míry, že si matka musela změnit telefonní číslo a věc musela oznámit policii pro podezření z nebezpečného pronásledování. Až to Jiřího od tohoto jednání odradilo.

Po nějaké době otec podal k okresnímu soudu návrh na změnu výchovy. V tomto svém návrhu požadoval po soudu vydání rozsudku v tom smyslu, že se Jiří svěřuje do jeho péče. Jako podpůrný argument použil tvrzení, že si totéž přeje i Jiří. Zhruba v téže době podala k soudu návrh na úpravu styku Jiřího s otcem jeho matka. V tomto svém návrhu tvrdila, že otec nedodrжуje dřívější dohodu, kdy současně při předávání chlapce otcí tento slovně napadá matku s tím, že se o Jiřího špatně stará apod. V průběhu řízení si proto soud vyžádal

zprávy ze školy, od OSPOD a od dětského lékaře. Na základě doporučení rodiče začali spolupracovat s krizovým centrem. Zde Jiří uvedl, že má rád oba svoje rodiče. S matkou mu dle jeho tvrzení sice nic nechybí, ale chtěl by si i vyzkoušet, jaké by to bylo, kdyby bydlel u otce.

Další období se neslo ve znamení soudních sporů Jiřího rodičů. Vycházejíce z doporučení Krizového centra bylo soudem vydáno usnesení o předběžném opatření, jímž byl upraven styk Jiřího s otcem. Současně soud přibral znalce, který ve svém znaleckém posudku dospěl k závěru, že žádný z rodičů nejeví známky patologie, přičemž oba mají zájem se o Jiřího starat a jsou tohoto schopni. Matku vyhodnotil jako klidnou a realistickou, kdežto otec je podle jeho závěru osobností impulzivní a citlivou. Samotný Jiří se vyjádřil v tom smyslu, že by si to chtěl u otce vyzkoušet, avšak pouze po „nějakou“ dobu. Vzhledem k těmto zjištěním znalec soudu doporučil, aby Jiří zůstal v péči matky a aby byl otcí umožněn co nejširší styk s ním.

Ani toto rozhodnutí soudu nevedlo k uklidnění napjaté situace mezi Jiřího rodiči. U otce se začaly objevovat přestupky proti občanskému soužití, pro které byl opakovaně řešen správním orgánem. Současně proti němu bylo vedeno trestní řízení pro zanedbávání povinné výživy. Není proto divu, že soud odmítl další návrh otce o svěřeni Jiřího do jeho péče. Ten navíc neúspěšně požádal o snížení stanovené výše výživného. I nadále pokračovaly jeho výhrady vůči péči matky o syna. Tento byl proto opět vyšetřen ve středisku výchovné péče, přičemž tímto vyšetřením nebylo znovu shledáno, že by se matka o syna starala nějak špatně. Jiřímu se podle jeho vyjádření líbí u obou rodičů. V rámci vyšetření bylo taktéž zjištěno, že otec o matce nehezky mluví před synem v době, kdy je u něj přes víkend.

Otec s matkou se nejsou schopni dohodnout na různých otázkách výchovy. Matce se např. nelíbí, že otec koupil Jiřímu pistoli, kterou nepovažuje za vhodnou hračku a tak mu zakazuje, aby si s ní hrál. Tyto spory vyvrcholili útekem chlapce od matky, která mu zakazovala si s touto hračkou hrát. Situaci musela řešit až policie, která vrátila dítě zpět matce. Péči o syna pak na základě rozsudku soudu opět zajišťovala matka. Pro zlepšení situace byla rodičům sjednána rodinná terapie ve středisku výchovné péče. Zde byla dohodnuta i dočasná změna výchovy, která byla následně stvrzena i dohodou rodičů uzavřenou na OSPOD. Jiří byl na jejím základě svěřen na dobu jednoho měsíce do péče otce, přičemž jeho styk s matkou měl probíhat podle týchž pravidel, která měl doposud otec. Po tuto dobu chlapce sledoval a průběžně diagnostikoval speciální pedagog ze střediska výchovné péče.

Po uplynutí tohoto období se rodiče opět nebyli schopni dohodnout na tom, v čí péči Jiří bude. Otec podal proto k soudu návrh na změnu výchovy, v němž tvrdil, že se Jiří k matce vrátit nechce. Při schůzce ve středisku výchovné péče se oba rodiče pohádali. Chlapec byl rozhodnutím soudu opět svěřen do péče matky. Otec neprodleně podal k soudu návrh na předběžné opatření, v němž žádal již poněkolkáté o změnu výchovy. Tento jeho návrh však soud zamítl. To však otce nijak neodradilo a i nadále usiloval o to, aby mu soud svěřil Jiřího do péče. Proto si soud znovu vyžádal aktuální zprávy od chlapcových lékařů, od OSPOD, od školy a od střediska výchovné péče. Současně nařídil výslech chlapce, který před soudem již tradičně vypověděl, že ačkoliv je mu u matky dobře, tak by měl zájem si to vyzkoušet u otce, kde byl měsíc spokojený. Další jednání soudu bylo odročeno prozatím na neurčito, také doposud ve věci nebylo nijak rozhodnuto.

Plnění základních funkcí, typ rodiny

Rozebíraná rodina plní v zásadě veškeré své funkce, s výjimkou funkce biologicko-reprodukční. Problémy byly identifikovány v řádném plnění socializačně-výchovné funkce, neboť existují výrazné rozdíly ve výchovném vedení obou rodičů. Jiří je z tohoto stavu zmatený a není mu zcela jasné, co je správné a co nikoliv. Problémy v této rodině je nezbytné řešit za asistence odborníků z různých oborů. Situace zde však není natolik vyhrocená, aby soud musel nad rodinou stanovit dohled. Kterýkoliv z rodičů je totiž s to se o dítě řádně postarat. Podstata výchovných problémů v této rodině tkví ve vztazích a ve kvalitě komunikace mezi rodiči, stejně jako v odlišných stylech výchovného působení na dítě. Protože je pro rodinu nezbytná pomoc zvenčí, je možno ji kvalifikovat jakožto rodinu problémovou.

Výchovné metody rodiny, typy výchovných vedení

V tomto ohledu bylo v rodině zjištěno dvojí výchovné působení rodičů. Tento stav má svůj původ v rozdílných výchovných představách a v odlišné povaze rodičů. Naznačená skutečnost má velký vliv na chlapcovo chování. Výchovu uplatňovanou oběma rodiči lze hodnotit spíše jako demokratickou, přičemž u otce se do ní promítají jeho liberální ústupky. Ze strany obou rodičů je u Jiřího podporována jeho vlastní iniciativa. Na tu je výrazný vliv příklad rodičů, jenž však není ve všech případech zcela pozitivní. Za negativum je zcela jednoznačně třeba považovat přítomnost dítěte u hádek a vzájemného napadání rodičů, jakož i manipulativní jednání otce vůči synovi ve vztahu k matce. Svým charakterem je Jiřího rodina hlavně ochránářská – jeho rodiče mají snahu dítěti splnit jakákoliv přání bez ohledu na to, zda jsou

v jeho prospěch. Zčásti je však možno tuto rodinu označit jako protektizující, neboť za každou cenu hájí zájmy dítěte. Z předchozího výkladu ovšem vyplynulo, že synův zájem je často spíše zájmem a přáním otce, který se tak snaží matce dokázat, že jím uplatňovaná výchova je pro syna lepší a vhodnější.

Úplnost rodiny

Vzhledem k faktu, že rodiče Jiřího nežijí ve společné domácnosti, ani nezajišťují společně péči o něj, ani jeho výchovu, jde evidentně o rodinu neúplnou.

Vliv rodinné výchovy na vývoj a chování dětí

Na Jiřím je zřejmý vliv tzv. „dvojí výchovy“. Na tento vliv je možno usuzovat jednak z jeho školního prospěchu a dále také odlišných vyjádření obou rodičů ve vztahu k druhému rodiči. Jiřimu stav dvojí výchovy vyhovuje, neboť se jej naučil využívat ve svůj prospěch. To je zřejmé z jeho přání být v péči u otce, kdy je otázkou, zda se jedná ve skutečnosti o přání jeho či o vnuknuté přání jeho otce. Nelze ani vyloučit to, že se Jiří k otcově péči přiklání také z důvodu jeho liberálnější výchovy i většího zastání v případě vzniku libovolného problému. Otec totiž chlapce brání a jeho jednání omlouvá, přičemž chyby spatřuje u lidí z jeho okolí.

Problémová rodina č. 2

Vývoj rodiny

K založení opatrovnického spisu na Tomáše na OSPOD došlo na základě oznámení jeho matky v roce 2014, a to v souvislosti s problémy při jeho výchově. Tomáš vyrůstá v úplné rodině. Jeho rodiče jsou manželé. Jak otec, tak i matka jsou již několik let vedeni na úřadu práce v evidenci uchazečů o zaměstnání. Tomášovi problémy vyplývají dle matčina vyjádření z toho, že „s ním mlátí puberta“. Tomáš matce odmlouvá a podle matky má minimální zájem o pomoc se zajištěním chodu domácnosti. Hoch nezřídka utíká z domova, popřípadě se vrací domů až pozdě v noci či nad ránem. Uvedené skutečnosti se u Tomáše pochopitelně projeví v přípravě na vyučování i na jeho prospěchu ve škole. Zde je Tomáš mnohdy terčem posměchu a šikany ze strany spolužáků. Na tomto se výrazně podílí velmi nízká ekonomicko-sociální úroveň jeho rodiny. Oběma rodiči jsou v nadměrné míře požívány alkoholické nápoje.

Poněvadž byly na Tomáše v rodině kladeny neadekvátně velké nároky, necítil se zde dobře. Na tom mělo podíl i vulgární chování rodičů vůči Tomášovi, kteří mu také vyhrožovali

a od kterých byl také neadekvátně fyzicky trestán. Přesto chlapec dával vinu za situaci v rodině paradoxně sám sobě. OSPOD Tomáši zprostředkoval terapii a při řešení situace je v kontaktu s rodinou i školou. Vývoj situace v rodině pravidelně rozebíral i s Tomášem. Díky tomu bylo zjištěno, že si jej bere k sobě často jeho dospělý bratr, který mu pomáhá s učením i s ním podniká nejrůznější volnočasové aktivity. Po tomto zjištění OSPOD jednal s Tomášovým dospělým bratrem, zda by jej nepřevzal do péče. Ten proti tomu nic nenamítá, poněvadž situaci v rodině dobře z vlastní zkušenosti zná. I z toho důvodu měl v minulosti několikrát snahu záležitost s rodiči rozebírat, avšak bez jakéhokoliv výsledku. Za této situace se snaží Tomášovi alespoň v nějaké míře nahradit řádně fungující rodinu.

Možnost převzetí Tomáše do péče jeho dospělý bratr probral se svojí přítelkyní, která proti tomu nic nenamítala a přislíbila mu v tomto směru pomoc. Poté byla mezi chlapcovými rodiči, OSPOD a dospělým bratrem uzavřena dohoda, kterou byl Tomáš svěřen do bratrovy péče. Chlapec je v tomto prostředí evidentně spokojený, což se pozitivně odrazilo i v jeho prospěchu. Tomáš se přihlásil do florbalového kroužku a zároveň se zlepšily i jeho kontakty se spolužáky a vrstevníky vůbec. Rovněž jeho bratr s přítelkyní nemají jakýkoliv problém s péčí o něj ani s jeho výchovou. Změna výchovného prostředí Tomášovi tedy zjevně prospěla a je tak pravděpodobné, že jeho dospělý bratr požádá soud o změnu výchovy a o svěřením Tomáše do své péče. Lze předpokládat, že by takový jeho návrh byl s ohledem na předchozí konstatování ze strany OSPOD podpořen, neboť jeho realizace by byla v nejlepším Tomášově zájmu.

Plnění základních funkcí, typ rodiny

V době, kdy Tomáš žil v rodině se svými rodiči, se vyskytovaly po dlouhou dobu problémy. Jejich projevem bylo Tomášovo chování, jež bylo ze strany jeho rodičů označeno jako problémové. Rodiče zde však zaměnili příčinu za následek, poněvadž jeho chování bylo pouze reakcí na nevhodnou výchovu rodičů. Vzhledem k tomu, že nebyl doma spokojen, často odsud utíkal nebo se sem vracel pokud možno co nejpozději. Ve vztahu k rodičům bylo zjištěno, že holdují nadměrnému požívání alkoholických nápojů, což se mimo jiné podepisuje na nedostatečném zajišťování základních rodinných funkcí. V rodině nebyla řádně plněna funkce ekonomicko-zabezpečovací ani funkce socializačně-výchovná, přičemž velké nedostatky byly zjištěny i v plnění funkce emocionální. Alespoň zčásti se základní rodinné funkce dařilo udržovat díky spolupráci rodiny s OSPOD, se školou a s dospělým Tomášovým bratrem. Vzhledem k tomuto faktu nebyl dosud nad rodinou soudem stanoven dohled. Proto byla tato rodina klasifikována jakožto problémová.

Výchovné metody rodiny, typy výchovných vedení

Z dokumentace OSPOD vyplývá, že chlapec nebyl svými rodiči cíleně veden ani vychováván. O jejich výchovném působení je možno konstatovat, že se vyznačovalo velkými výkyvy, přičemž se do něj promítalo jejich aktuální psychické rozpoložení, nezřídka ovlivněné nadměrným požíváním alkoholu ze strany rodičů. Ve výchově tak docházelo ke střídání liberálního výchovného vedení s výchovným vedením autoritativním. Po většinu času se rodiče výchově Tomáše nevěnovali vůbec. V centru jejich zájmu stál alkohol, což bylo překážkou jejich zájmu o hocha, o jeho školní prospěch, zájmy a záliby. Tomáš byl ve velké míře zaměstnáván pracemi v domácnosti. Rodiče u ve velké míře rozkazovali, vyhrožovali a nadužívali vůči němu trestů. Z toho je zřejmé, že převažující metodou výchovy byly tresty, které spočívaly v zákazech chlapcových oblíbených činností, dále ve slovních urážkách (včetně vulgárních), v hrozbách, v napadání i v tělesných trestech. Splnění požadavků rodičů jimi nikdy nebylo hodnoceno kladně. Podle jejich názoru tyto požadavky Tomáš plnil špatně či v nedostatečné míře, což bylo z jejich strany trestáno. Je tak zřejmé, že výchovné působení v této rodině je možno hodnotit jako patologické. Rodina i její působení se vyznačovalo autoritativností. Ve výchově chlapce dominovaly příkazy, zákazy a nařízení. Taktéž je třeba uvést i to, že jeho všechen čas i činnosti byly striktně vymezeny. Výchovné působení v této rodině lze současně klasifikovat coby degradující, neboť ze strany rodičů byla Tomášova osobnost podceňována. Rodiče neváhali ani snižovat hochovo sebevědomí, urážet jej a napadat. V důsledku tohoto jejich přístupu se Tomáš mnohdy sám podceňoval, přičemž hledal všechny chyby u sebe. Ve škole býval objektem posměchu. Z domova nezřídka utíkal.

Úplnost rodiny

Vzhledem k tomu, že Tomášovi rodiče jsou manželi, žijí ve společné domácnosti a společně zajišťují její chod i výchovu dítěte, je na místě uvažovat o rodině úplné.

Vliv rodinné výchovy na vývoj a chování dětí

V důsledku autoritativního, až degradujícího patologického výchovného působení s dominujícím využíváním trestů coby výchovných metod vznikly u Tomáše pocity méněcennosti. Toto výchovné působení se rovněž negativně projevilo na jeho sebevědomí. Tomáš z problémů obviňoval sám sebe a zároveň se za svoji rodinu styděl. Ke změně jeho chování došlo až tehdy, kdy jej do péče převzal jeho dospělý bratr. Ten má k Tomášovi diametrálně odlišný přístup – podporuje jej, chválí jej a naslouchá mu. Při jeho výchově

spolupracuje s příslušnými odborníky, s OSPOD i se školou. U bratra má Tomáš tak možnost se věnovat různým zájmovým aktivitám. I díky tomuto si hoch uvědomil, že je v řadě ohledů šikovný. Toto vědomí vedlo k pozvednutí jeho dosud nízkého sebevědomí i mu bylo nápomocno při začleňování se mezi vrstevníky.

4.1.3 Rodiny dysfunkční

O rodinách dysfunkčních hovoříme tam, kde se vyskytují vážné a opakující se problémy. V takových rodinách bývá zpravidla soudem stanoven dohled nad výchovou dětí.

Dysfunkční rodina č. 1

Vývoj rodiny

Na počátku se jednalo o úplnou rodinu, v níž byli rodiče manželé. Kromě nich rodinu tvořily tři děti (Dušan, nar. 1994, Martin, nar. 1998 a Pavel, nar. 2002). Otec měl zaměstnání a považoval se za živitele rodiny, přestože se tato mívala velmi často finanční problémy. Matka bývala po většinu času s dětmi na mateřské dovolené. Měla snahu zajišťovat pro děti i pro celou rodinu základní potřeby. Za hlavní problémy této rodiny je možno považovat neustálý nedostatek finančních prostředků a onemocnění matky (konkrétně se jedná o epilepsii), které jí brání se v plné míře věnovat péči o domácnost i výchově dětí. Přesto jí v tomto otec žádným způsobem nepomáhá a ponechává vše na matce.

Otec se vrací domů z práce pouze občas. Velkou část své mzdy si ponechává pro svoji potřebu, která spočívá zejména v nadměrném požívání alkoholických nápojů. Poněvadž má nejvyšší příjem z rodiny, cítí se jako její živitel. V rámci rodiny si osobuje hlavní slovo. Jeho jednání vůči členům rodiny je despotické a agresivní. Matka z něj má strach, a proto vždy plní otcovy příkazy. Prostředí, které rodina dětem vytváří, je po stránce sociální a emocionální chudé. Nebývá výjimkou, že děti jsou přímými svědky domácího násilí, jehož se otec dopouští na matce. Uvedené skutečnosti se projevuje stále více na jejich chování ve škole, kde se chovají vulgárně a agresivně jak ke spolužákům, tak i k učitelům. Kázeňské a výchovné problémy, jakož i páchaní přestupků jsou u nich něčím obvyklým. Otec řeší tyto výchovné problémy především fyzickými tresty či nadávkami, přičemž je přičítá na vrub údajné špatné výchovy ze strany matky. Neshody s otcem končí u matky častými epileptickými záchvaty. Ty matku natolik vyčerpávají, že na druhý den není s to zajistit péči o domácnost a děti. Tím se snižuje její již tak nízké, neboť má dojem, že v těchto krizových chvílích jí manžel všemožně pomáhá. Opak je však pravdou. Neutěšené vztahy mezi

manžely vyvrcholily tím, že matka podala návrh soudu na úpravu poměrů k nezletilým dětem a zároveň i návrh na rozvod manželství. Tyto kroky odůvodnila agresivitou otce a pácháním domácího násilí (včetně fyzického) vůči její osobě.

Na základě uvedených návrhů soud manželství rozvedl, děti svěřil do péče matky a otci uložil za povinnost platit na děti výživné. Otec ovšem vyživovací povinnost vůči svým dětem neplnil. Navzdory rozvodu se zdržoval i nadále ve společné domácnosti s bývalou manželkou a s dětmi. Protože spolu rodiče žili i intimně, narodila se jim v roce 2008 dcera Eva. To bylo pro rodiče impulsem pro oficiální obnovení společného soužití. Již v následujícím roce se však matka s dětmi dostavila na OSPOD, kde si postěžovala, že domácí násilí ze strany otce vůči ní přetrvává. Vedle matky otec začal napadat i děti. Proto pojala úmysl od otce odejít. OSPOD pomohl matce zajistit azylové bydlení, kam se matka s dětmi po odchodu od otce přestěhovala. Místo pobytu rodiny bylo před otcem utajeno. Díky těmto opatřením se matka s dětmi rozhodly vypovídat před soudem proti otci. Matka zároveň podává k soudu další návrh na úpravu poměrů k nezletilým dětem, v němž žádá o svěřením dětí do péče. S ohledem na rodinnou anamnézu a kvůli podezření z domácího násilí bylo zahájeno příslušné řízení. V jeho průběhu bylo nařízeno znalecké zkoumání veškerých členů rodiny v oboru psychologie. Souběžně bylo policií vedeno trestní řízení, jehož předmětem bylo podezření z týrání a znásilňování matky otcem.

Přibližně v téže době matka opět otěhotněla údajně s otcem dětí. Toto těhotenství dává matka do souvislosti se znásilňováním. Stále větší problémy má s výchovou dětí. Na těchto je stále více patrný vliv otcova chování k matce. Děti matku odmítají neposlouchat a dávají jí najevo, že ji neuznávají coby autoritu. Rodina má taktéž problémy s dodržováním režimu a řádu azylového domu. Vadí jim nutnost dodržování stanovených pravidel azylového domu. Dětem se navíc stýská po dřívějším bydlišti, kde měli kamarády, a také po celkové volnosti, kterou tam mívaly. Všechny tyto okolnosti nakonec přiměly matku, aby se s dětmi vrátila zpět do původního bydliště. Otcovi je uložen nepodmíněný trest odnětí svobody, který vzápětí nastoupil. V době jeho výkonu se matce narodila dcera Zdeňka. Kromě péče o ni se musí matka velmi často potýkat s výchovnými problémy svých synů, pro které byla agrese něčím zcela normálním. Ti se přes svůj relativně nízký věk začali dopouštět bagatelní trestné činnosti. Ve vztazích ke spolužákům, učitelům či k matce jsou vulgární a nezřídkou i agresivní. Matce navíc po vzoru otce vyčítají její údajnou neschopnost zajistit rodinu. Nemají zájem jí jakkoliv pomáhat s péčí o domácnost a zcela nepokrytě jí dávají najevo, jak jim vadí matčina únava, která následuje bezprostředně po epileptických záchvatech.

Plnění základních funkcí, typ rodiny

Zkoumaná rodina z funkcí rodiny plní jen funkci biologicko-reprodukční a funkci emocionální. Na plnění druhé uvedené funkce se podílí především matka. Funkci ekonomicko-zabezpečovací tato rodina plní s výraznými obtížemi, což platí pro současné období, kdy je otec ve výkonu trestu odnětí svobody. Jeho příjem v rodinném rozpočtu citelně chybí. Rovněž funkce socializačně-výchovná je ze strany této rodiny plněna s obtížemi. Vzhledem k uvedeným skutečnostem je v případě této rodiny nezbytné vedení a pomoc poskytovaná OSPOD, školou atp. Poněvadž byl v rodině zjištěn opakovaný výskyt závažných problémů, stanovil soud nad výchovou dětí dohled. Na základě uvedeného je možno tuto rodinu klasifikovat jako rodinu dysfunkční.

Výchovné metody rodiny, typy výchovných vedení

Ve vztahu k dětem bylo po celou dobu jejich života v této rodině uplatňováno dvojí výchovné působení. Otec vůči dětem uplatňoval vždy autoritativní výchovné působení. Z jeho strany nebyla respektována právní ani potřeby dětí. Po většinu doby děti jen trestal a rozkazoval jim. Právě tresty (zvláště pak tresty fyzické) byly otcovým jediným výchovným prostředkem. Je tak zřejmé, že tresty byly neadekvátně tvrdé, což vedlo k narušování funkcí rodiny, což platí především pro emocionální oblast. Popsaný stav vedl k narušování psychického zdraví dětí. U těch se stále více projevovala agrese, školní obtíže, poruchy chování a u chlapců také asociální chování. Výchovné působení otce je tak možno hodnotit jako patologické, neboť bylo výrazně autoritativní s převažujícími tvrdými fyzickými tresty.

Zcela protikladné bylo naproti tomu výchovné působení matky. To je možno charakterizovat jako velmi laxní, liberální, slabé až skoro nicotné. Zde se bezpochyby projevuje jak onemocnění matky, tak i její pozice v rodině, kdy ona sama byla „vychovávána“ ze strany otce, jehož příkazy musela plnit, stejně jako musela snášet jeho napadání, ponižování i fyzické útoky. V období po nástupu otce do výkonu trestu odnětí svobody, kdy výchova v rodině spočívala výhradně na bedrech matky, lze rodinu zařadit do kategorie tzv. prázdné skořápky a současně i do kategorie rodiny přetížené, v níž není dostatečná výchova ani dostatek času věnovat se dětem.

Úplnost rodiny

Jedná se o rodinu, u níž není možno jednoznačně stanovit, jedná-li se o rodinu úplnou nebo naopak o rodinu neúplnou. Přestože rodiče dětí byli po většinu času manželi, byla i období, kdy spolu nežili a společně tak nezajišťovali rodinné funkce, péči o děti ani jejich výchovu.

Vliv rodinné výchovy na vývoj a chování dětí:

Na děti v této rodině působilo dvojitý výchovné vedení. V první řadě se jednalo o výchovné vedení otce, které bylo silně autoritativní až agresivní doprovázený nepřiměřenými fyzickými tresty, na straně druhé pak šlo o zcela liberální až téměř nicotné matčino výchovné vedení. S odstupem času je možno konstatovat, že v této rodině naprosto jasně mělo navrch autoritativní a agresivní vedení uplatňované otcem. Tato skutečnost se již v současnosti projevuje na dětech, u kterých se běžně vyskytuje agresivní chování, školní obtíže a poruchy chování. Lze přitom předpokládat, že u obou nezletilých hochů budou jejich výchovné problémy gradovat a dospějí do stádia, v jakém se nachází jejich dospělý bratr Dušan, který páchá bagatelní trestnou činnost. Je také možno se domnívat, že chlapci budou velmi pravděpodobně v dospělosti vyhledávat partnerky, které budou v mnohém podobné jejich matce. Taktéž lze vyslovit přesvědčení, že jejich vztah a postoj k ženám bude ovlivněn vztahem a postojem jejich otce a bude dominantní a degradující. Rovněž ve vztahu k vlastním dětem budou pravděpodobně uplatňovat to, na co byli sami zvyklí – totiž že budou vůči nim agresivní a budou je hlavně trestat. U dívek je naproti tomu možno očekávat, že budou spíše submisivní, takže budou hledat zřejmě dominantní partnery. Při výchově pak budou uplatňovat po vzoru matky liberální styl výchovy.

Dysfunkční rodina č. 2*Vývoj rodiny:*

Vývoj této rodiny prošel za dobu její existence postupně níže uvedenými pěti fázemi, které na sebe postupně navazovaly.

1. fáze

V první fázi šlo o rodinu problémovou. Matka bydlela u svých rodičů. Během této fáze se jí narodila první dcera Jaroslava (nar. 2001). Otcem Jaroslavy je muž vietnamské národnosti, který s rodinou nežije a zároveň neprojevuje sebemenší ochotu, aby se podílel na zajištění a výchově dítěte. Matka vyrůstala v rodině, kterou je možno označit za problémovou, neboť její otec nadměrně požíval alkohol. V rodině bylo proto zabezpečeno toliko základní zajištění při absenci řádného výchovného a sociálního vedení. Její matka nezdědala rezignovala na své mateřské povinnosti, aby se mohla bavit. O dceru se tak stále častěji starali její rodiče. Po návratu domů byla opilá, což jí bránilo v péči o dítě. Není divu, že se konflikty mezi matkou a dcerou neustále stupňovaly. Výsledkem tohoto vývoje bylo, že matka utíkala od dcery, kterou nechávala na starost babičce, aniž by jí o tom předem řekla.

2. fáze

Ve druhé fázi již bylo na místě uvažovat o rodině afunkční, poněvadž matka nakonec dceru Jaroslavu opustila. V této době nebyla s to zajišťovat jakoukoliv funkci rodiny, jelikož se odstěhovala k novému příteli. Jaroslava byla proto v roce 2002 svěřena do péče svojí babičky. Matka v této době odešla za přítelem do obce poblíž původního bydliště. Po několika měsících společného soužití se z tohoto vztahu narodila druhá dcera Dana. Její rodiče žili v společné domácnosti, Danin otec byl zaměstnán a matka byla s dcerou na mateřské dovolené.

3. fáze

V průběhu této fáze se již pozvolna začaly objevovat připomínky k tomu, jak rodiče pečují o Danu. U obou rodičů byla zjištěna nadměrná konzumace alkoholických nápojů. V domácnosti panovali špatné hygienické podmínky a taktéž Dana byla zanedbána. Rovněž po ekonomické stránce na tom byla rodina, kdy je možné se domnívat, že z příjmu otce byla velká část používána k nákupu alkoholu a cigaret. I tak matka znovu otěhotněla a narodil se jí syn Rostislav. Poněvadž se situace v rodině neustále zhoršovala, stanovil nad ní soud dohled. Rodina tak dospěla do stádia, kdy o ní bylo možno hovořit jako o dysfunkční rodině.

4. fáze

Během ní došlo k postupné proměně rodiny v rodinu afunkční. Přes všechno vynaložené úsilí o spolupráci, o pomoc rodině, domluvy a kontroly péče o Danu a Rostislava docházelo k neustálému zhoršování situace. Hygienické podmínky, v nichž rodina žila, byly nevyhovující a u dětí absentovalo byť i jen minimální výchovné vedení. S rodinou je to po ekonomická i sociální stránce stále horší. Stále častější byly i stížnosti na rodiče kvůli nadměrné konzumaci alkoholu. Poté, kdy otec matku doma přistihl s jiným mužem, tak ji vyhodil včetně dětí z domu. Ta při návštěvě svých rodičů u nich nechala i Danu a Rostislava a sama se uchýlila do azylového domu. Dana a Rostislav proto byli také soudem svěřeni do péče prarodičů, stejně jako dříve matčina první dcera Jaroslavu.

5. fáze

V současnosti matka pořád bydlí v azylovém domě, a sice s nejmladší dcerou Petrou (nar. 2013). Otěhotněla ještě v době, kdy žila s posledním partnerem, avšak kvůli svému promiskuitnímu chování neví, kdo je Petřiným otcem. Poté, co se Petra narodila, byl podán návrh na určení otcovství. V mezidobí se však k otcovství Petry přihlásil otec Dany

a Rostislava. Vzdor tomuto uznání otcovství matka setrvává s Petrou stále v azylovém domě. Péči o dceru jí pomáhá zvládat sociální pracovnice. V této fázi matka musí dodržovat režim a pravidla v azylovém domě a musí se řádně starat o dceru. V tomto okamžiku by bylo možno přechodně po krátkou dobu hovořit o problémové rodině. Nedlouho po narození Petry byly totiž zaznamenány nedostatky v jejím zajištění. Matka s sebou brala Petru do restauračních zařízení, kde konzumovala alkoholické nápoje, zatímco dcera byla po celou tuto dobu bez řádného dohledu. Není divu, že tato byla špinavá a zanedbaná. O pravidelné a vhodné stravě, stejně jako o řádném mateřském dohledu a péči nebylo možno hovořit. Když se o tomto OSPOD dozvěděl, jeho pracovnice matce domluvila a ta přislíbila nápravu. Z její strany však tento slib nebyl dodržen, neboť i nadále navštěvovala pohostinství, kde se věnovala konzumaci alkoholu. V této době nechávala Petru v azylovém domě, kde ji hlídala některá ze spolubydlících. Když tato skutečnost vyšla najevo, bylo matce ze strany azylového domu uděleno napomenutí pro porušování pravidel. V roce 2014 pak soud nad výchovou dítěte stanovil dohled. Matka své problémy s alkoholem zdůvodňovala alkoholismem svého otce. S alkoholem tedy přicházela do styku již od dětství, takže jí jeho konzumace nepřijde jako cosi nenormálního. Byla jí nabídnuta pomoc, kterou odmítla s odůvodněním, že situaci zvládne sama. Také byla upozorněna na to, že v případě dalšího selhání a porušování pravidel bude muset z azylového domu odejít. I nyní přislíbila nápravu a spolupráci. Prozatím má snahu se o Petru řádně starat. Zde jde o rodinu dysfunkční, kdy bylo třeba nad výchovou dítěte stanovit soudní dohled. Péče o dceru a její výchovu je matkou zajišťována ve spolupráci s OSPOD, sociální pracovnicí a dětskou lékařkou.

Sklon matky k nadměrnému užívání alkoholu má svůj původ v její původní rodině, v níž alkoholu holdoval její otec. Nikoliv bezproblémové vztahy s matkou řešila nynější matka útky od rodiny. Nynější matka pak vyhledávala zábavu, kterou spojovala s pitím alkoholu a s posezením s přáteli, u kterých měla pocit, že si s nimi rozumí. Mezi nimi nemusela řešit starosti a povinnosti z rodiny a mezi přátele utíkala také od nekvalitních vztahů v rodině.

Plnění základních funkcí, typ rodiny:

Během výchovy a péče o Jaroslava, Danu a Rostislava došlo v původní matčině rodině k selhání všech jejích základních funkcí, neboť matka tyto děti opustila. Postupem času z rodiny původně problémové a pak dysfunkční vykristalizovala rodina afunkční. Nynější rodina matky s Petrou prošla proměnou z rodiny problémové na rodinu dysfunkční. Nad Petrou byl soudem stanoven dohled. Ekonomicko-zabezpečovací a socializačně-výchovná funkce je plněna za pomoci a dohledu OSPOD, dětské lékařky a azylového domu.

Výchovné metody rodiny, typy výchovných vedení

V případě matčiny rodiny s Jaroslavou jakékoliv záměrné výchovné působení matky na dítě absentuje. Pokud již se jedná o nějaké jeho náznaky, pak se jednalo o používání fyzických trestů za účelem „zklidnění“ dětí. Výchovného vedení uplatňované matkou je možno zařadit do kategorie liberálního, avšak velmi slabého až téměř žádného. Vzhledem k uvedenému jde o patologické výchovné působení rodina, kde se jedná o tzv. „prázdnou skořápku“. Protože ze strany matky docházelo k využívání toho, že bydlí u svých rodičů a mnohdy Jaroslavu ponechávala v jejich výchově, lze tuto rodinu označit jako odkládající. Tento typ výchovy je typický zvláště pro nezralé rodiče. Původně odkládající výchova postupem času vyústila v úplné opuštění dítěte, po němž následovalo jeho svěření do péče prarodičů.

Výchovné působení druhé rodiny matky, otce a dětí Dany a Rostislava je možno kvalifikovat jakožto výrazně liberální až téměř žádné. Jednalo se tak o rodinu typu „prázdná skořápka“. Výchova dětí v ní byla pouze minimální. Jen v okamžicích, kdy byli oba rodiče v podnapilém stavu, byly rodiči s největší pravděpodobností používány vůči dětem fyzické i psychické tresty. Rovněž tato rodina posléze své děti opustila, načež tyto byly z rozhodnutí soudu svěřeny do péče prarodičů.

Rovněž současná výchova matky uplatňovaná ve vztahu k Petře je velmi liberální. Ačkoliv se matka v azylovém domě nachází pod dohledem, není možno jí uplatňované výchovné působení v plné míře ovlivnit. V azylovém domě je matka vedena k řádné péči o dítě a k jeho výchově a je jí v tomto směru poskytováno poradenství a je motivována. Podle aktuálního stavu je možno soudit, že matka má snahu o celkové zlepšení situace v rodině. Pro tento závěr svědčí i to, že namísto trestů a laxní výchovy ve větší míře používá odměny, včetně pochvalu, pohlazení apod., což Petře evidentně svědčí.

Úplnost rodiny

Rovněž i z hlediska úplnosti rodin lze hovořit o jejich různosti. Rodinu s Jaroslavou je možno jednoznačně označit jako rodinu neúplnou, poněvadž otec již od prvopočátku s rodinou nežil, ani se nepodílel na výchově dítěte či na péči o něj. Po založení matčiny nové rodiny s novým otcem (rodina s Danou a Rostislavem) se jednalo zpočátku o rodinu úplnou, neboť se na péči o děti a na jejich výchově podíleli společně oba rodiče. Po rozpadu této rodiny se z ní stala rodina neúplná.

Rovněž v současnosti žije matka s Petrou v neúplné rodině. Otec neprojevuje žádný zájem o výchovu či péči o dítě. Po narození dítěte se ani neměl k otcovství k Petře.

Vliv rodinné výchovy na vývoj a chování dětí

V tomto ohledu je možno diferencovat jednak mezi vlivem rodinné výchovy na Jaroslavu, Danu a Rostislava svěřených soudem do péče babičky, jednak vlivem na matčinu dceru Petru, která jediná zůstala v péči matky. Všechny tyto děti žijí v rodinách, které plní ekonomicko-zabezpečovací funkci pouze v minimální míře. Poněvadž je nad všemi dětmi soudem stanoven dohled, spadají obě porovnávané rodiny do kategorie dysfunkčních. Přes nízký věk Petry již v současnosti velmi citlivě vnímá napjaté vztahy mezi svojí matkou a babičkou. U Petry je možno dále vyslovit předpoklad, že se s největší pravděpodobností bude v budoucnu inspirovat výchovným vzorem a péčí svojí matky. Za rizikový je možno z pohledu dalšího Petřina vývoje označit rovněž matčin sklon k nadměrnému pití alkoholických nápojů. Dále se lze domnívat, že děti svěřené do výchovy babičce (Jaroslava, Dana a Rostislav), vnímají napjaté vztahy v rodině obdobně, jako je vnímá Petra. V porovnání s ní však ostatní děti zažily opuštění ze strany rodičů, stejně jako jejich rodičovskou péči a výchovu, která byla nedostačující. Závěrem je možno vyslovit domněnku, že všechny matčiny děti bez rozdílu v dospělosti budou uplatňovat stejnou rodinnou výchovu a péči, s níž se setkali u svých rodičů a prarodičů.

4.1.4 Rodiny afunkční

Tyto rodiny se vyznačují tím, že neplní své základní funkce. V případě ohrožení zdravého vývoje dítěte či jeho života je dítě z rodiny na základě rozhodnutí soudu odebráno.

Afunkční rodina č. 1

Vývoj rodiny:

K založení opatrovnického spisu Štěpánky došlo zároveň s jejím narozením v roce 2013. Na OSPOD její narození nahlásila porodnice z toho důvodu, neboť její matka byla už před otěhotněním závislá na návykových látkách, z nichž podle svého vyjádření v porodnici naposledy užila pervitin přibližně v pátém měsíci gravidity. Se zřetelem ke zneužívání drog v minulosti byla matčina péče o dítě sledována OSPOD ve spolupráci s dětskou lékařkou.

Po odchodu z porodnice matka bydlela s dítětem v bytě 2 + 0 ve starém bytovém domě. Jednalo se o byt s nejnútnejším vybavením, který byl po stránce hygienické na velmi nízké úrovni. Matka s dítětem v bytě bydlela jen v jednom pokoji, Druhý sloužil jako skladiště různých věcí. V bytě nebyla kuchyň, proto matka při vaření využívala kuchyň v bytě o patro níž, v němž bydlel její otec.

S matkou v bytě občas bydlel i předpokládaný otec Štěpánky. V této době byl již ve velké míře závislý na omamných látkách. Proto nebyl schopen matce pomoci ani se zajištěním péče o dítě, ani s chodem domácnosti. Matka toho sama také schopna nebyla. Tato skutečnost se projevila v četných připomínkách dětské lékařky Štěpánky, jakož i v častých stížnostech sousedů v tom směru, že rodinu navštěvují drogoví dealeri a další pochybné existence. Matka zde svaluje veškerou vinu na „otce“, avšak i u ní vzniklo podezření, že sama také užívá návykové látky. Proto se snažila odvést pozornost jiným směrem a vše shazovala na předpokládaného otce dítěte. V létě roku 2013 se na policii dostavil rodinný přítel s tím, že ve starém mobilním telefonu matky našel fotografii intimních partií Štěpánky, přičemž u přirození má být podle jeho názoru skvrna, která se podobá starší popálenině způsobené cigaretou. Dle jeho vyjádření mělo být toto zranění Štěpánce způsobeno před zhruba dvěma měsíci. Policisté tuto drobnou skvrnu vyhodnotili spíše jako ekzém. Přesto však byla záležitost policií prověřována. V rámci prověřování tohoto oznámení matka obvinila rodinného přítele, že je pedofil. Toto své tvrzení podpořila tím, že jej zastihla, jak se uspokojuje nad postýlkou s dítětem. Ani jedno z těchto podezření se nepodařilo potvrdit, proto byla věc odložena. V průběhu prověřování však vyšly najevo závažné připomínky dětské lékařky v tom směru, že Štěpánka nespívá a že matka zanedbává povinná vyšetření dítěte. Na podzim roku 2013 bylo na OSPOD oznámeno nemocnicí, že do ní byla rychlou záchrannou službou Štěpánka přivezena s podezřením na předávkování léky. Ty jí měl podat údajný otec v době nepřítomnosti matky doma. Jednalo se o čtvrtinu tablety na uklidnění, kterou otec Štěpánce podal, aby utišil její pláč.

Situace v této rodině již byla neudržitelná, a proto byl ze strany OSPOD v lednu 2014 k soudu podán podnět na výchovné opatření. Během tohoto řízení byly zjištěny další závažné nedostatky ve výchově Štěpánky a v péči o ni, které byly zjištěny dětskou lékařkou i OSPOD. Soud na základě provedeného dokazování dospěl k jednoznačnému závěru, že se matka nachází v neutěšené ekonomické situaci, přičemž její bydlení nesplňuje základní hygienická kritéria a i sociální prostředí, které rodiče vytváří, je pro dítě krajně nevhodné. Dítěti není zajištěna ani nezbytná lékařská péče. Uvedené skutečnosti vedly OSPOD v únoru 2014 k podání návrhu na vydání předběžného opatření. Příslušný soud ještě téhož dne vydal předběžné opatření, na jehož základě byla Štěpánka svěřena do péče matčiny sestřence (je označována jako paní S.). U paní S. dochází k výraznému zlepšení prospívání Štěpánky, což dětská lékařka kvituje s povděkem. Štěpánka se na nové prostředí u své tety velmi rychle adaptovala. Již na první pohled je zde klidná a spokojená a ke své tetě přilnula. Kromě toho,

že paní S. v časově krátkém horizontu absolvovala se Štěpánkou veškerá nezbytná zanedbaná lékařská vyšetření, tak jí v krátkém času naučila i základní hygienické návyky.

Ze zrychleného fyzického a sociálního vývoje Štěpánky bylo zřejmé, že jí paní S. vytvořila po materiální stránce řádné a vhodné rodinné prostředí, což platí i o prostředí vhodném sociálně i emocionálně. Slibný vývoj u tety narušuje matka Štěpánky, která paní S. obtěžovala neustálými telefonáty i jiným způsobem. Ačkoliv paní S. umožňovala matce bez jakýchkoliv překážek styk s dcerou, matka jen málokdy dodržovala to, na čem se spolu dohodly. Přichází si pro ni v nevhodnou dobu a v některých případech i s drogově závislým „otcem“. Za těchto okolností nebyla paní S. schopna výchovu a péči o Štěpánku nadále řádně zajišťovat. V této situaci nezbylo, než v březnu 2014 předat Štěpánku do péče dětského centra. Tento stav matka Štěpánky přivítala, neboť jí umístění Štěpánky do příbuzenské rodiny z blíže nespecifikovaného důvodu vadilo. Na tomto jejím postoji nic nezměnily ani domluvy pracovníků OSPOD, že u paní S. Štěpánka dobře prospívala a že se u ní cítila dobře.

Během pobytu Štěpánky v dětském centru matka musela respektovat návštěvní řád. To jí zpočátku činilo problémy, dostávala se kvůli tomu do konfliktu s pracovníky dětského centra, avšak posléze se přizpůsobila situaci a za Štěpánkou pravidelně dochází. Opětovně se však vyskytlo důvodné podezření na to, že matka aktivně užívá návykové látky. Z toho důvodu jsou jejím návštěvám dcery po celou dobu přítomny pracovníce dětského centra. Žádosti o poskytnutí vzorku moči za účelem testování přítomnosti na drogy vždy odmítala. Na jednání soudu ve věci výchovy Štěpánky matka odmítla, že by zneužívala drogy a zdůraznila, že má zájem o svěřením dcery do vlastní péče, aby se o ni mohla řádně starat. Vzhledem k podezření na abúzus drog bylo matce doporučeno, ať spolupracuje s protidrogovou poradnou, a to i včetně průběžného testování. Dále bylo matce doporučeno, nechť pro dítě zajistí prostředí, které by bylo vhodné k eventuálnímu převzetí Štěpánky zpět do její péče. Poté bylo jednání soudu odročeno za účelem provedení dalších šetření, pohovorů apod.

Přes příslib matky, že bude spolupracovat s protidrogovou poradnou, se podrobila testování pouze jednou, kdy při náhodné návštěvě pracovníků protidrogové poradny v místě bydliště bylo zjištěno, že je pozitivní na THC. Šetření OSPOD v rodině býval přítomen taktéž údajný otec dítěte, jenž byl v té době evidentně pod vlivem drog. Nakonec však matka sama dospěla k závěru, že bez pomoci někoho dalšího není schopna se o Štěpánku sama postarat. V této souvislosti poukázala jak na svoji neschopnost zbavit se závislosti na drogách, tak i na svoji psychickou labilitu, kterou musí řešit za využití psychofarmak. O těch výslovně uvedla, že

se bez nich již neobejde. Podle její obvodní lékařky je matka na těchto lécích už výrazně závislá. OSPOD proto kontaktoval soud s návrhem, aby byl na matku zpracován znalecký posudek z oboru psychologie a psychiatrie. Soud tomuto návrhu vyhověl a přibral znalce z výše uvedených oborů. Z jím vypracovaného znaleckého posudku se podává, že matka je závislá na užívání marihuany, pervitinu a psychofarmak, přičemž tato závislost je u ní provázena sluchovými halucinacemi a představami. Se zřetelem k těmto skutečnostem znalec svěřeni Štěpánky do matčiny péče důrazně nedoporučil. Proto soud rozhodl svým rozsudkem o umístění Štěpánky do péče dětského centra. Samotná matka se vnesení rozsudku nezúčastnila a při kontaktování pracovníci OSPOD s touto zprávou byla zcela zmatená, nezorientovaná v prostoru a čase.

Plnění základních funkcí, typ rodiny:

Z dosud uvedeného jednoznačně vyplývá, že rodina Štěpánky nebyla schopna řádně plnit ani biologickou, ani ekonomicko-zabezpečovací, socializačně-výchovnou či emocionální funkci. Proto je na místě ji kvalifikovat jako afunkční rodinu.

Výchovné metody rodiny, typy výchovných vedení:

V případě této rodiny nelze vůbec hovořit o tom, že by matka ve vztahu ke Štěpánce uplatňovala jakékoliv záměrné výchovné působení. Typ matčina výchovného vedení je možno označit za zcela liberální, velmi slabý až v podstatě téměř žádné. Na Štěpánku nebyly v tomto směru kladeny jakékoliv požadavky. Výchovné působení této rodiny je tak možno vnímat jednoznačně jako patologické. Štěpánčina rodina představuje typ tzv. „prázdné skořápky“.

Úplnost rodiny:

Z hlediska úplnosti lze tuto rodinu chápat jakožto rodinu neúplnou, neboť péče o dítě a jeho výchovu byla zajišťována výhradně matkou. Pravděpodobný otec Štěpánky, který však není uveden v jejím rodném listě, sice s rodinou čas od času bydlí, ale kvůli své velké drogové závislosti není s to nijak přispět k zajištění rodiny.

Vliv rodinné výchovy na vývoj a chování dětí:

Během matčina „výchovného“ působení a její péče byl vývoj Štěpánky opožděný za vrstevníky. Ze strany matky byly zajišťovány dítěti toliko jeho základní biologické potřeby. Lékařská odborná vyšetření pro dítě nezajišťovala téměř vůbec. Péče matky byla předmětem celé řady výhrad, a to jak z hlediska zdravotního, tak i z hlediska sociálního.

Štěpánka byla zvyklá na to, že si vystačí sama, a proto nevyžadovala od matky jakoukoliv zvláštní péči a pozornost.

Poté, co Štěpánku převzala do péče paní S., došlo u ní k akceleraci vývoje, kterou byla dohnána všechna zpoždění v jejím vývoji. Uvedené tvrzení je možno doložit tím, že Štěpánka začala záhy vyžadovat pozornost a blízkost paní S. Navykla stanovenému dennímu režimu, kromě hraček si začala hrát i s paní S. Pokrok učinila i v poznávání nových lidí, když si zvykla navazovat kontakty s vrstevníky i s dospělými.

V dětském centru bylo takřka okamžitě zjištěno, že Štěpánka je velmi šikovné dítě, s vytvořenými hygienickými návyky, které je navíc vnímavé a učenlivé. Byla u ní identifikována obava z osob mužského pohlaví. Nedlouho po umístění do dětského centra bylo zjištěno, že se u Štěpánky projevuje potřeba mít vlastní blízkou osobu, která by jí poskytovala další nové podněty. Z toho důvodu pro ni bude hledána vhodná pěstounská rodina. Ta by jí mohla v budoucnu poskytnout veškerou nezbytnou péči, výchovu i lásku.

Afunkční rodina č. 2

Vývoj rodiny:

U této rodiny byl její vývoj velmi krátký a rychlý, pokud lze vůbec o nějakém lze hovořit. Opatrovnický spis byl na OSPOD založen již v roce 2014, a to v souvislosti s Jaroslavovým. Jeho rodiče nejsou sezdání a žijí jako bezdomovci. Matka byla jako těhotná sledována OSPOD, který jí nabízel pomoc a zařízení azylového bydlení. Ta však nabízenou pomoc odmítla s odůvodněním, že jí životní styl bezdomovce vyhovuje. Během těhotenství nenavštěvovala prenatální poradnu, a průběh těhotenství a vývoj dítěte tak nebyl pod lékařským dohledem. Po Jaroslavově porodu oba rodiče ještě v porodnici uvedli, že není v jejich silách pro dítě zajistit řádnou péči, neboť nedisponují žádným bydlením, a ani nemají zájem se o dítě starat. Proto udělili souhlas k osvojení Jaroslava. Ten byl okamžitě po propuštění z novorozeneckého oddělení svěřen do péče dětského centra, v němž se nachází do současné doby. Jaroslavův vývoj je prozatím zčásti opožděn, přičemž se u něj projevuje zvýšený svalový tonus. Dítě bude podrobno testům a po provedení diagnostikování bude pro něj hledána nějaká vhodná forma náhradní rodinné péče.

Plnění základních funkcí, typ rodiny:

Poněvadž rodiče Jaroslava opustili hned po porodu, kdy podepsali souhlas s jeho osvojením, nemohlo dojít k naplnění žádné ze základních funkcí rodiny a jde tak o rodinu afunkční.

Výchovné metody rodiny, typy výchovného vedení:

V daném případě rodiče na dítě nijak výchovně nepůsobili. Matka neměla zájem po porodu dítě ani vidět či si jej pochovat.

Úplnost rodiny:

Jaroslavovi rodiče nejsou sezdaní, avšak žijí společně jako bezdomovci. Vzhledem k této skutečnosti pochází z úplné rodiny.

Vliv rodinné výchovy na vývoj a chování dítěte:

Poněvadž dítě své biologické rodiče nepoznalo, k rodinné výchově v tomto případě nemohlo dojít. Bylo tomu tak proto, neboť rodiče dítě neplánovala, a tak o něj neměli zájem. Jak nastíněná situace ovlivní další vývoj a chování dítěte, to nelze v současnosti predikovat. Pro tyto děti je však často charakteristické to, že trpí sociální nepřizpůsobeností nebo i komplexem méněcennosti. Je velmi pravděpodobné, že Jaroslav bude co nejdříve svěřen do některé z forem náhradní rodinné péče. Tímto okamžikem by pro něj měl nastat „nový začátek“, díky němuž získá vhodnou výchovu, péči a lásku náhradních rodičů

4.2 Shrnutí a doporučení

V rámci výzkumu byly ze spisové dokumentace OSPOD vybrány rodiny reprezentující odlišné typy, výchovná působení i výchovné metody. Tyto rodiny jsou vedeny v evidenci různých orgánů sociálně-právní ochrany dětí v Jihomoravském kraji. OSPOD je tvořen sociálními pracovníci a kurátorkami (kurátory) pro děti a mládež. Veškeré kazuistiky uvedené v této kapitole je třeba vnímat coby „příběhy“ skutečných rodin a dětí. V závislosti na tom, jakým způsobem plní své základní funkce, jsou rodiny rozděleny na rodiny funkční, problémové, dysfunkční a afunkční.

Rodin funkčních je v evidenci OSPOD vedeno minimum. Nejvíce sociální pracovníci OSPOD přicházejí do styku s příslušníky rodin problémových, dysfunkčních a afunkčních. Při výkonu své práce mají pracovníci OSPOD snahu v maximální možné míře proniknout do hloubky problematiky konkrétních rodin. Díky tomu mohou rodinu co nejlépe poznat, vyhodnotit a v návaznosti na to najít optimální řešení identifikovaného problému. Zvolené řešení musí být přitom vždy v nejlepším zájmu dítěte, jakož i v souladu s příslušnou legislativou.

Množství dětí nově zaevidovaných na OSPOD každým rokem narůstá. Současně narůstá i množství dětí s výchovnými problémy. Zde jde obvykle o děti, které pochází z problémových, dysfunkčních a afunkčních rodin. U těchto rodin se v chování dětí projevuje „nezdravé“ výchovné působení rodičů na ně, jakož i „nezdravý“ vliv tohoto působení na vývoj a chování dětí. V případě problémových rodin bývají často identifikovány problémy v základním zaopatření dětí. Tyto rodiny však většinou jsou schopny své výchovné působení za asistence pomoci, poradenství a kontroly OSPOD zlepšit či aspoň do určité míry eliminovat negativní působení.

Jsou-li problémy s péčí o děti a s jejich chováním závažnější a dochází k jejich opakování, pak je ze strany OSPOD podáván k soudu podnět na výchovné opatření. Další výchovu dětí tak řeší soud, který je oprávněn nad výchovou dětí nařídit dohled. Ten je vykonáván pracovníky OSPOD, jež soudu podávají průběžné zprávy o dotčené rodině. Tímto způsobem lze charakterizovat rodiny dysfunkční. Namísto stanovení dohledu však může nastat situace, kdy soud zjistí natolik závažné závady v péči o dítě, že rozhodne o nařízení ústavní výchovy. Následně je dítě předáno do péče některého z ústavních zařízení zřízených pro ten účel. Uvedený postup je na místě zpravidla v rodinách afunkčních.

Výjimkou nejsou ani případy, že ke zjištění ohrožení zdraví či života dítěte dojde na základě náhodného šetření v rodině či po upozornění sousedů, školy, lékaře apod. Tehdy musí sociální pracovníci bez odkladu podat k soudu návrh na nařízení předběžného opatření. Tímto opatřením je dítě okamžitě odebráno z ohrožujícího prostředí, načež je umístěno do některé z forem náhradní výchovy. OSPOD při plnění těchto svých úkolů spolupracuje s celou řadou institucí a odborníků, kteří jsou jim nápomocni při vyhledávání problémových rodin a kromě toho mají snahu pomáhat těm dětem, které takovou pomoc potřebují. Sociální pracovníci jsou si vědomy nezastupitelné role rodinného prostředí při výchově dětí. Vzhledem k tomuto vědomí se vždy v první řadě snaží dítěti nejprve najít prostředí náhradní rodiny. Až jako s krajním řešením, když dojde k vyčerpání veškerých možností náhradní rodinné výchovy, počítají s umístěním dítěte do ústavního zařízení. V současnosti je aktuálním problémem rušení dětských domovů a center, na které navazuje vyhledávání tzv. profesionálních pěstounů. Ti by měli být připraveni děti pocházející z těchto zařízení okamžitě přijmout a vytvořit jim náhradní rodinné prostředí.

ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce byla analýza hlavních aspektů výchovy dítěte v rodině se zřetelem k jejímu vlivu na jeho chování. Dílčími cíli byly rešerše relevantní literatury a v návaznosti na ni provedení kvalitativně zaměřeného výzkumu, jehož smyslem bylo identifikovat případný vztah výchovného stylu rodičů a chování dítěte.

V první kapitole bylo poukázáno na to, že rodina, rodinné prostředí a výchova uskutečňovaná v rodině mají nenahraditelný význam pro další vývoj jedince a zprostředkovaně i na utváření lidské společnosti jakožto celku. Rodina je totiž přirozeným prostředím, do kterého dítě přichází, aniž by si jej mělo možnost vybrat, a tímto prostředím je zejména v útlém věku zásadním způsobem utvářeno a formováno. Kvalitní působení rodiny nemůže být nahrazeno žádnou jinou institucí, což platí především pro období raného dětství. V optimálním případě by rodinné prostředí mělo představovat ideální místo pro stimulující příznivý rozvoj dětí. Také by rodina měla být zázemím, ve kterém jsou dětmi prožívány pocity přátelství, sympatie, lásky a bezpečí. Zejména by však rodina měla utvářet sociální prostředí, které je naplněno důvěrnými vztahy nejbližších lidí.

V případě, že je rodina funkční, chová se dítě vesměs žádoucím způsobem a případné excesy v jeho chování jsou poměrně snadno odstranitelné korekcemi ve výchovném působení. Pokud však rodina funkční není, což znamená, že dlouhodobě nenaplňuje alespoň jednu ze svých funkcí, pak dochází k ohrožení zdárného vývoje dítěte. Za takový typ rodiny je možno považovat rodinu ochránářskou (nebo též rozmazlující), dále autoritativní rodinu, rodinu protektizující, rodinu odmítající, rodinu odkládající, přetíženou rodinu, rodinu pedantskou, rodinu deklasující (degradující), rodina preferující nebo rodina typu „prázdná skořápka“. V uvedených typech rodin obvykle dochází k celé řadě chyb ve výchově, které se následně projevují v negativních projevech v chování dítěte. V krajních případech se jedná o projevy deviantní až patologické.

V empirické části jsou nejprve zmíněny metodologické aspekty realizovaného výzkumného šetření. Jejich součástí je i uvedení kritérií pro výběr a zařazení rodin do jednotlivých skupin. Následně jsou podány kazuistiky celkem dvanácti rodin ze čtyř různých skupin. Jednalo se přitom o skupiny rodin funkčních, problémových, dysfunkčních a afunkčních. V této souvislosti je možno uvést, že funkčních rodin evidují OSPOD pouze velmi málo. Převážná část rodin, s nimiž sociální pracovníci OSPOD spolupracují, spadá mezi rodiny problémové, dysfunkční a afunkční. Pracovníci OSPOD mají snahu, aby do problémů rodin, s nimiž

spolupracují, pronikly co nejhlouběji. Díky tomuto přístupu mají příležitost danou rodinu co nejlépe poznat, vyhodnotit a zvolit co nejoptimálnější řešení problémů, které se v rodině vyskytují. Veškerá přijímaná opatření by měla být jednak ve shodě s příslušnou legislativou, ale zejména v nejlepším zájmu dětí.

Z jednotlivých kazuistik vyplynulo, že v rodinách problémových, dysfunkčních a afunkčních převažoval styl výchovy autoritářský (autokratický), shovívavý či zanedbávající. Tyto styly výchovy se v řadě případů promítaly do nevhodného chování dětí, které bylo soustavné. V rodinách funkčních naproti tomu převažoval styl výchovy demokratický. Pokud se již v těchto rodinách vyskytl nějaký výchovný problém, pak se jednalo o záležitost výjimečnou, která byla časově ohraničená. V některých rodinách by tak bylo možno výchovné problémy eliminovat za přispění sociálních pracovníků a příslušných odborníků. V části dysfunkčních a afunkčních rodin se o výchově ve smyslu cílevědomého a záměrného působení na vychovávaného dalo sotva hovořit. Vzhledem k osobnostním charakteristikám rodičů či jiných osob, které se podílejí na jejich výchově, si v těchto rodinách těžko představit vytvoření pro dítě podnětného prostředí. U takových rodin je z hlediska dalšího rozvoje dítěte lépe, když jeho výchova probíhá v jiném nežli rodinném prostředí.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. BARTÁK, J. a kol. *Encyklopedický slovník*. 1. vyd. Praha: Encyklopedický dům, 1993. 1253 s. ISBN 80-207-0438-8.
2. BIDDULPH, S. *Proč jsou šťastné děti šťastné*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-411-7.
3. BLÁHA, A. I. *Problém lidové výchovy: její pojem, úkoly a předpoklady*. Praha: Mاسarykův lidovýchovný ústav, 1927. 99 s.
4. BOKOVÁ, L. a kol. *Rodiče, děti a jejich problémy: sborník studií*. 1. vyd. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011. 126 s. ISBN 978-80-904920-0-4.
5. ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2000. 377 s. ISBN 80-7239-060-0.
6. ČÁP, J. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Vyd. 1. Praha: ISV, 1996. 302 s. ISBN 80-85866-15-3.
7. ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1993, 415 s. ISBN 80-7066-534-3.
8. ČERMÁK, J., ČERMÁKOVÁ, K. *Slovník latinských citátů. 4328 citátů s českým překladem a výkladem*. Vyd. 2. Praha: Euromedia Group, 2010. 544 s. ISBN 978-80-242-2745-0.
9. FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2003. 383 s. ISBN 80-7178-626-8.
10. FROMM, E. *Mít nebo být?*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1992. 170 s. ISBN 80-206-0181-3.
11. GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 200 s. ISBN 80-86429-15-6.
12. GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J. *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2003. 182 s. ISBN 80-247-0415-3.
13. HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. 174 s. ISBN 80-7178-635-7.
14. HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. 228 s. ISBN 80-7178-888-0.
15. HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2007, 280 s. ISBN 978-80-247-1168-3.
16. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

17. JEDLIČKA, R. a kol. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Vyd. 1. Praha: Themis, 2004. 478 s. ISBN 80-7312-038-0.
18. KELLER, J. *Nedomyšlená Společnost*. 2. vyd. Brno: Doplněk, 1995, 125 s. ISBN 80-85765-41-1.
19. KINCL, J., URFUS, V. *Římské právo: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty právnických fakult*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 469 s. ISBN 80-7038-134-5.
20. KOHOUTEK, R. *Pojem dysfunkční rodina* [online]. ABZ Slovník cizích slov, © 2005-2015. [cit. 2015-11-13]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/dysfunkcni-rodina>.
21. KOHOUTEK, R. *Pojem problémová rodina* [online]. ABZ Slovník cizích slov, © 2005-2015. [cit. 2015-11-13]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/problemova-rodina>.
22. KOHOUTEK, R. *Základy psychologie osobnosti*. Brno: CERM, 2000. 263 s. ISBN 80-7204-156-8.
23. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3.
24. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. a kol. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
25. LOCHT de, P. Křesťanská rodina dnes. In: *Teologické texty*, 1990, roč. I, č. 5, s 166 až 170. ISSN 0862-6944.
26. MÁDROVÁ, E. *Zkuste být dítětem*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. 117 s. ISBN 80-7178-229-7.
27. MÁCHOVÁ, J. *Duševní hygiena rodinného života*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1974. 199 s.
28. MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?: O výchovných odměnách a trestech*. 2., upr. vyd. Praha: Portál, 1993, 109 s. ISBN 80-85282-78-x.
29. MATĚJČEK, Z. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa: základní duševní potřeby dítěte: dítě a lidský svět*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2005. 182 s. ISBN 80-247-0870-1.
30. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. 144 s. ISBN 80-85850-24-9.
31. MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. 309 s. ISBN 80-7178-473-7.
32. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina: (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990. 184 s. ISBN 80-7029-018-8.

33. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 311 s. ISBN 80-86429-58-x.
34. NELEŠOVSKÁ, A. *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2005. 171 s. ISBN 80-247-0738-1.
35. NOVÁK, T. Rozvod a smrt rodiče - lze porovnat míru stresu? *Právo a rodina*. 2008, č. 3, s. 14 až 17. ISSN 1212-866X.
36. PACHL, L. a kol. *Malá abeceda rodiny*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1983. 314 s.
37. PLAŇAVA, I. *Jak se (ne)rozvádět*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1994. 118 s. ISBN 80-7169-129-1.
38. PREKOP, J. *Jak být dobrým rodičem: krůpěje výchovných moudrostí*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2001. 83 s. ISBN 80-247-9063-7.
39. PROVAZNÍK, D. *Aktuálně problémy sociologie rodiny*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1989. 358 s.
40. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 3., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2009. 271 s. ISBN 978-80-7367-567-7.
41. *Rozvodovost* [online]. Praha: Český statistický úřad, 26. ledna 2015. [cit. 2015-11-09]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/rozvodovost>.
42. ŘÍČAN, P. *Psychologie: příručka pro studenty*. Vyd. 2., dopl. Praha: Portál, 2008. 294 s. ISBN 978-80-7367-406-9.
43. SHAPIRO, L. E. *Emoční inteligence dítěte a její rozvoj*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2009, 267 s. ISBN 978-80-7367-648-3.
44. ŠOLCOVÁ, M. *Rodina a její funkce v socialistické společnosti*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1976. 152 s.
45. ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
46. *Úmluva o právech dítěte* [online]. OSN, nedatováno. [cit. 2016-04-28]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-pravech-ditete.pdf>.
47. VANÍČKOVÁ, E. *Tělesné tresty dětí: definice, popis, následky*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2004. 116 s. ISBN 80-247-0814-0.
48. Všeobecná deklarace lidských práv. Dostupné na: https://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0CCUQFjABahUKEwjqn7OZhf7IAhUBKSwKHSj-jDpI&url=http%3A%2F%2Fwww.osn.cz%2Fwp-content%2Fuploads%2F2015%2F03%2Fvseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf&usg=AFQjCNHInOIZ6AevXVQrlvIymTs_Bg0WVw&sig2=5Ks-MDd-hyIksP4CP_QyxQA.

49. VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. 154 s. ISBN 80-244-0337-4.
50. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, J. (eds.) a kol. *Aplikovaná sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. 383 s. ISBN 80-7178-269-6.
51. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

apod. a podobně

ČR Česká republika

OSPOD Orgán sociálně-právní ochrany dětí

n. l. našeho letopočtu

př. n. l. před naším letopočtem

tzv. takzvaný

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 Negativní rodinné situace ovlivňující vývoj dítěte

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I Informace k vyhodnocení situace dítěte

PŘÍLOHA P I: INFORMACE K VYHODNOCENÍ SITUACE DÍTĚTE

Informace k vyhodnocení situace dítěte

Datum zahájení, přijetí do péče

17.1.2005

Om/Nom

168/2005

Poznámka: Pokud vyplňujete formulář elektronicky, textová pole se rozšíří tak, aby korespondovala s vaším textem. Tam, kde jsou zaškrťovací rámečky, vložte 'X' u rámečků, kterých se to týká.

Zjišťování podrobností o dítěti

Jméno dítěte

[redacted]

Příjmení

[redacted]

Pohlaví mužské

Pohlaví ženské

Adresa
trvalého
pobytu

Vlhká 15, Brno
t.č. Jarní 52, brno

Rodné číslo

[redacted]

Kontaktní telefon

[redacted]

Datum hodnocení

9/2014

Adresa
faktického
pobytu

[redacted]

Mateřský jazyk dítěte

český

Mateřský jazyk rodičů

český

Podrobnosti o rodičích

Jméno a příjmení

Kontaktní tel.

Adresa Brno

Rodičovská zodpovědnost?

ANO

PSC 602 00

Jméno a příjmení

Kontaktní tel.

Adresa Václavská 15, Brno

Rodičovská zodpovědnost?

ANO

PSC

Podrobnosti o jiných fyzických osobách zodpovědných za výchovu

Jméno a příjmení

Kontaktní tel.

Adresa Bratislavská 40, Brno
t.č. Jarní 52, Brno

Rodičovská zodpovědnost?

PSC

Jméno a příjmení

Kontaktní tel.

Adresa

Rodičovská zodpovědnost?

PSC

Instituce a další odborníci pracující s dítětem

Všeobecně

Praktický lékař Detaily MUDr. Vítová
Křenová 71 Tel:

Předškolní/základní/
střední vzdělání Detaily ZŠ Želešice, Sadová 530 Tel:

Další instituce

Instituce psychiatr Detaily MUDr. Alena Paččíková
Masarykova 37, Brno Tel:

Instituce Detaily Tel:

Instituce Detaily Tel:

Instituce Detaily Tel:

Instituce Detaily Tel:

Instituce Detaily Tel:

1. Hodnocení dítěte, rodiny, prostředí

Každé z oblastí věnujte pozornost v rozsahu, který odpovídá skutečným podmínkám. Je nutné, vyjádřit se ke všem položkám podrobně. V maximální možné míře vycházejte ve svém komentáři z přímých důkazů (uveďte odkaz na použité nástroje), nikoli jen z názoru či dojmu, a tyto důkazy popište. Jestliže se však budou názory výrazně lišit, zaznamenejte i tyto rozdíly.

Zdravotní stav

Aktuální zdravotní stav
Dlouhodobý zdravotní stav
Zdravotní postižení
Úrazy
Očkování
Hospitalizace
Pediatr, preventivní prohlídky
Jiní odborní lékaři
Známky syndromu CAN

Dvakrát v PL Kroměříž, je medikován, má poruchy učení i chování.
Nutné sledovat na psychiatrii.
Problémy s nočním pomočováním.

Informaci zajistí: OSPOD, lékař, apod.

Metodou: pozorování, rozhovor s rodiči, rozhovor s dítětem, zpráva lékaře atd.

Emoční vývoj a chování

Sebeovládání
Vztahy s vrstevníky
Vztahy s dospělými
Emoční projevy dítěte

Chování a emoce zhoršené, převládá hyperaktivita.
Potřebuje častou chválu a ocenění, je velmi soupeřivý.
Respektuje autoritu dospělého

(vycházíme ze zpráv lékaře i školy)

Informaci zajistí: OSPOD, psycholog, psychoterapeut, návazná služba, lékař apod.

Metodou: pozorování, rozhovor s rodiči, rozhovor s dítětem, s blízkými osobami (příbuzný, soused, škola, lékař), zpráva psychologa, lékaře atd.

Rodinné a sociální vztahy

rodinná historie

Širší rodina - ekomapa, vzájemné vztahy
Vztahy se sourozenci
Kontakt s rodiči
Trávení volného času
Míra stěhování
Výskyt závislostí
Neformální vztahy dítěte/rodiny s okolím
(přátelé, sousedi, učitelé)

Nezletilý v péči babičky ze strany matky, která jej opustila. Pochází ze 4 sourozenců, z toho dva v NRP, s mladším bratrem v péči babičky, žijí aktuálně na stejné ubytovně jako jejich rodiče a jejich novorozené dítě. Palatologické prostředí ubytovny, sám Gabriel má zkušenosti z THC.

Informaci zajistí: OSPOD, psycholog, psychoterapeut, návazná služba, lékař apod.

Metodou: pozorování, rozhovor s rodiči, rozhovor s dítětem, s blízkými osobami (příbuzný, soused, škola, lékař), zpráva psychologa, lékaře atd.

Vzdělávání

Školní, předškolní zařízení - dostupnost
Třída
Učitel
Absence, omluvené i neomluvené
Porucha učení
Individuální plán ve škole
Prospívání ve škole
Doučování
Mateřský jazyk
Zájmy, dovednosti

Navštěvuje internátní školu pro děti s poruchami učení a chování.
Navštěvuje 4.tř.
Jednání s babičkou škola nehodnotí dobře. Ve škole kroužky, doučování.
Má poruchy chování, medikován.
Zajímá se o sport, je velmi talentovaný, např. fotbal a capuiera.

Informaci zajistí: OSPOD, škola, předškolní zařízení, pedagogicko-psychologická poradna, speciální pedagog apod.

Metodou: pozorování, rozhovor s rodiči, rozhovor s dítětem, zpráva psychologa atd.

Samostatnost a sebeobsluha

Hygiena
Stravování
Úklid
Vyřizování běžných záležitostí

Odpovídá věku, např. do školy často jezdí sám.

Informaci zajistí: OSPOD, lékař, škola, předškolní zařízení apod.

Metodou: pozorování, zpráva lékaře, školy atd.

Bydlení

Druh bydlení
Vlastnické nebo užívací právo
Prostor pro dítě v bytě
Vybavení, čistota
Vyloučená lokalita
Stav bytu, budovy, stav hygien. zázemí

Ubytovna, sociálně vyloučená, nepodnětní prostředí. Pokoj velmi
uklizen a načančán, babička čistotná.
Přes týden internát.

Informaci zajistí: OSPOD, návazná služba apod.
Metodou: rozhovor, pozorování atd.

Finanční situace

Finanční aspekty- dlouhodobý příjem
domácnosti
Nárok rodiny na dávky a pobírání
dávek rodinou příjem potřebný
k zajištění potřeb rodiny
Způsob, jak rodina s příjmem nakládá
Dluhy v rodině

Rodina odkázána na dávky SSP a HN, dluhy, špatné hospodaření.
babička nechce systematicky řešit.
Rodiče nehradí výživné.

Informaci zajistí: OSPOD, ÚP, Česká správa sociálního zabezpečení apod.
Metodou: rozhovor, pozorování, zpráva z ÚP, ČSSZ atd.

Sociální začlenění rodiny

Kriminalita
Domácí násilí
Zdravotní znevýhodnění
Zaměstnanost
Zneužívání návykových látek
Sociální status rodiny

Nízké, dlouhodobě odkázání na dávky, bydlení ve vyloučené lokalitě,
časté stěhování.

Informaci zajistí: OSPOD, policie, lékař, ÚP, apod.
Metodou: rozhovor, pozorování, zpráva z ÚP, policie atd.

2. Hodnocení rodičovských kompetencí a rodičovské kapacity

Základní péče

Zajištění výživy, tepla, obydlí, oblečení
hygieny, zdravotní péče,

Omezování pohybu/omezování přístupu
domů

Zajištění využívání služeb různých
organizací (zdravotních, vzdělávacích,
sociálních)

Základní péče bez připomínek.

Emoční podpora nižší. Výchova velmi sporadická, nejsou hranice, dítě
součástí života dospělých, neberou se přílišné ohledy.

Informaci zajistí: OSPOD, psycholog, psychoterapeut, návazná služba, lékař apod.

Metodou: pozorování, rozhovor s rodiči, rozhovor s dítětem, s blízkými osobami (příbuzný, soused, škola, lékař),
zpráva psychologa, lékaře atd.

Zajištění bezpečí a ochrany

Psychické trestání
(slovní vyhrožování, ponižování apod.)

Fyzické trestání

Sexuální zneužívání

(rodičem, jiným příbuzným, třetí
osobou)

Ochrana před zneužitím

(zabránění zneužití, opakování situace)

Fyzické bezpečí v domácnosti

Fyzické, psychické ani sexuální zneužívání není.

Ochrana na před zneužitím nízká, stejně tak před drogami nižší.

Informaci zajistí: OSPOD, psycholog, psychoterapeut, návazná služba, lékař apod.

Metodou: pozorování, rozhovor s rodiči, rozhovor s dítětem, s blízkými osobami (příbuzný, soused, škola, lékař),
zpráva psychologa, lékaře, policie, státní zastupitelství atd.

Citová vřelost

Vztah dítěte a rodiče

Ocenění dítěte rodičem

Emocionální podpora dítěte

Schopnost empatie a adekvátních
reakcí na dítě

Plochá.

Babička labilní, matka chladná, stejně tak otec, který opakovaně ve
VTOS.

Informaci zajistí: OSPOD, psycholog, psychoterapeut, návazná služba, apod.

Metodou: pozorování, rozhovor s rodiči, rozhovor s dítětem, s blízkými osobami (příbuzný, soused, škola, lékař),
zpráva psychologa, lékaře atd.

Stimulace a podněty

Komunikace s dítětem
Četnost interakce rodiče a dítěte
Vzdělání a školní docházka
Množství a kvalita podnětů
Volnočasové aktivity
Přístup rodičů ke vzdělávání dětí

Nízké, většinou rozvoj ve škole a na internátu, kde je velké množství volnočasových aktivit a dohled vychovatelů.

Informaci zajistí: OSPOD, psycholog, psychoterapeut, návazná služba, apod.
Metodou: pozorování, rozhovor s rodiči, rozhovor s dítětem, s blízkými osobami (příbuzný, soused, škola, lékař), zpráva psychologa, lékaře atd.

Vedení a hranice

Informovanost/zájem rodičů o dítě
Míra kontroly, tolerance a pozitivních vzorů chování, podpora samostatnosti

V rodině prakticky nulové, leží na bedrech školy, která se s tím dobře vyrovnává.

Informaci zajistí: OSPOD, psycholog, psychoterapeut, návazná služba, apod.
Metodou: pozorování, rozhovor s rodiči, rozhovor s dítětem, s blízkými osobami (příbuzný, soused, škola, lékař), zpráva psychologa, lékaře atd.

Stabilita

Stabilní pečující osoba
Stabilní bydlení
Zaměstnání rodičů
Hospodaření s penězi
Změny ve složení členů domácnosti

Stabilní pečující osobou je babička, matka ovšem bývá přítomna, občas i otec.
Finance a bydlení viz. výše.

Informaci zajistí: OSPOD, psycholog, psychoterapeut, návazná služba, apod.
Metodou: pozorování, rozhovor s rodiči, rozhovor s dítětem, s blízkými osobami (příbuzný, soused, škola, lékař), zpráva psychologa, lékaře atd.

Specifika vyžadující zvýšenou pozornost

Nízký věk dítěte (0-3)
Není známa identita dítěte (nalezenec, babybox)
Příznaky psychického, fyzického, sexuálního zneužívání
Zdravotní stav dítěte vyžaduje trvalou péči
Trestná činnost
Prvky násilí v rodině
Výskyt závislostí v rodině
Fyzické, nebo psychické onemocnění rodiče
Vícečetné sourozenecké skupiny
Cizí prvek (dítě cizinec bez rodičů, dítě s rodiči cizinci)
Opakované umístění dítěte mimo rodinu, dítě střídalo (výchovné) prostředí
Šikana
apod.

Svěřen v péči babičky.
poruchy chování
medikace psychofarmak
zkušenost s THC

Individuální plán ochrany dítěte

Cíle	Plánované kroky a opatření	Odpovědné osoby	Termín
Volnočasové aktivity	Účast na kroužcích	škola	12/2015
Kontinuální lékařská péče	Spolupráce s praktickou lékařkou i psychiatrickou	[redacted]	12/2015
Zvýšení stabilizace rodiny	Navázání spolupráce se SAS, hledání bydlení, řešení dluhů	[redacted]	12/2015

Jméno a příjmení sociálního pracovníka

[redacted]

Podpis

[signature]

Datum

15.10.2014

Rodiče či jiné osoby zodpovědné za výchovu seznámeni

Datum

27/10/14

Podpis

[redacted]

Datum

[redacted]

Podpis

[redacted]